

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

yıl / year: 13 • sayı / issue: 3 • kış / winter 2013

Kur'ân Sûrelerini İslâm Ansiklopedisi'nden Okumak

Nihat Uzun

Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tefsir Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
nirunx@hotmail.com

Öz

"Bize ve dünyaya kaynak" sloganıyla yayımlanmaya başlanan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslâm'ı doğru tanıtan ve ortaya atılmış olan birtakım yanlış oryantalistik iddiaları da tashih eden ciddi bir eser niteliğindedir. Çoğunlukla Türk ilim adamlarının telifleriyle hazırlanan Ansiklopedi, dünya çapında bir ilgiye mazhar olmaktadır. Bu makalede Ansiklopedi'nin ilk yirmi bir cildinde yer alan Kur'ân sûrelerinin tanımına dair bazı maddeler çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Sûrelerin tanıtımında ortaya çıkan bazı eksiklikler düzeltilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: TDV İslam Ansiklopedisi, Kur'ân, Sûre, Münâsebet, Nüzûl Sebebi.

Reading the Qur'anic Chapters (Surah) Through the Encyclopaedia of Islam

The Encyclopaedia of Islam of Turkish Religious Foundation that began to be published with the slogan of "resource for us and the world" is a serious work which introduces Islam accurately and corrects some wrong orientalist claims that were put forth. Mostly prepared by Turkish scholars, The Encyclopaedia has met a profound interest all over the world. In this article, some entries of the first twenty-one volumes of The Encyclopaedia that are about the Qur'anic chapters were examined in terms of various aspects and some deficiencies in introducing the chapters were tried to be corrected.

Key Words: The Encyclopaedia of Islam of TRF, The Qur'an, Surah, Relationship, The Reason of Revelation.

Atıf

Nihat Uzun, Kur'ân Sûrelerini İslâm Ansiklopedisi'nden Okumak,
Marife, Kış 2012, ss. 89-113

Giriş

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1988 yılında çıkarılmaya başlanan ve tamamlanmasına kısa bir zaman kalan *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, halkının büyük çoğunluğu müslüman olan Türkiye'nin modern zamanlarda altına imza atmış olduğu en büyük başarılarından birisidir. Çünkü bir *İslâm Ansiklopedisi* yayımlamak, her şeyden önce İslâm'ı tanımak ve tanıtmak anlamlarına gelir. Bu faaliyetin müslümanlar eliyle yürütülmesi çok daha doğru ve anlamlıdır. Zira hakkıyla tanımadığımız, tanımlamadığımız ve tanıtamadığımız şeylere gerçek anlamda sahip olduğunuz söylenemez.¹

Daha önce Batılılar tarafından neşredilen *İslâm Ansiklopedisi*, doğal olarak yayımlayanların rengini almış ve bu sebeple müslümanların çok da faydasına olmamıştır. Çoğunlukla Alman mütehassıs müsteşrikler tarafından kaleme alınmış olan bu eserde, onlar kendi –olumsuz- bakış açılarını yazdıklarına yansıtmişler; hem kimi müslüman büyükler hem de kurumlar hakkında yakışsız şeyler söyleyebilmişlerdir.² Oryantalizm'in neredeyse yegâne iddiası olarak kabul edilebilecek, İslâm'ın vahiy kaynaklı bir din olmayıp, Kur'ân'ın daha çok Hıristiyan ve Yahudi kaynaklardan faydalanılarak hazırlandığı (!) şeklindeki yaklaşım bu *Ansiklopedi*'de de kendisini açıkça hissettirmektedir.³ Dolayısıyla *DİA*, İslâm'ı bir din, medeniyet ve kültür olarak tanıtırken bu türden oryantalistik iddiaları da boşa çıkarmak gibi bir misyon yüklenmiştir ve bu misyonunu başarıyla yerine getirmiştir.

Bununla birlikte insanoğlunun ortaya koyduğu her çalışma gibi mükemmel olmayıp bazı eksikliklerle mualleldir. *Ansiklopedi*'deki eksik, kusurlu olduğu düşünülen kimi yönlerle ilgili bazı makaleler kaleme alınmıştır.⁴ Bizim burada yapmaya çalıştığımız şey de esasen *Ansiklopedi* etrafında oluşacak bir takdir-tenkit külliyatına küçük bir katkıda bulunmaktır.

Bu makalede, *DİA*'da yer alan bazı Kur'ân sûrelerinin tanıtımına dair maddeleri inceledik. Esas aldığımız ciltler 1-21. ciltlerdir. Bu tercihi yapmamızdaki en

¹ Bu noktada Mısır'ı işgal eden Napolyon'un şu tavrını hatırlamakta fayda vardır: "İngilizlere karşı harekete geçerek büyük bir donanmayla İskenderiyye'ye giden Napolyon, Mısır'ın işgali için kapsamlı planlar yapar. Yanında kalabalık bir ilim adamı grubu da götürür. Bu heyette bulunan Champollion (1790-1832), kadim Mısır yazısı olan hiyeroglifi çözecek ve Mısır bilimleri (Égyptology) sahasının kurucusu ünvanını kazanacaktır. Öte yandan Mısır çıkartması sırasındaki gözlemlerini yazan Fransız akademisyenleri "Description de l'Égypte" [Mısır'ın Tasviri] adlı yirmidört ciltlik devasa bir eser vücuda getirir. Eser, Fransız emperyal vizyonunun en rafine örneklerinden biridir. Fransız entelijansiyası, işgal etmeye çalıştığı Mısır'ı en ince ayrıntısına kadar yazar, tahlil ve tasnif eder." Kalın, "Napolyon ile Ceberti Arasında: Modern Döneme Girerken Oryantalizmin Yeni Yüzleri", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu* içinde, s. 171. Çok açıktır ki burada Napolyon'un yapmaya çalıştığı şey, Mısır'a tam anlamıyla sahip olabilmek ve onu değiştirebilmek için onu tanımak ve tanımlamaktır.

² Özgöer, "İslâm Ansiklopedisi'ne Dâir", *İslâmî Araştırmalar*, II (1988), S. 6, s. 69.

³ Bk. *DİA*, Önsöz, (Cilt I).

⁴ Mesela bk. Yaman, "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (*DİA*) Üzerinde Fıkıh Merkezli Eleştirel Bir Okuma", *SÜİFD*, yıl. 2000, S. 10, s. 119-140; Bardakçı, "Diyanet İslam Ansiklopedisi "İbn Meserre" Maddesi Hakkında Bazı Düşünceler", *Araştırmalar - İnsan Bilimleri Araştırmaları*-, II (2000), S. 3-4, s. 117-134; Hocaoğlu, "TDV İslam Ansiklopedisi "Âzap" Maddesi Üzerine Bir Değerlendirme", *FÜİFD*, yıl. 2010, S. 15/1, s. 335-341.

büyük sebep, bu ciltler aralığında yer alan 41 sûreden 37'sinin aynı müellifin imzasını taşıyor olmasıdır (Asr, Fîl, Gâşiye ve Hûd farklı müelliflerce yazılmıştır). Biz bu sûrelerin tek tek hepsini değil, sadece hakkında konuşulması gereken şeyler olduğunu düşündüklerimizi konu edindik. Daha önce *DİA*'ya dair fıkıh merkezli bir eleştiri kaleme alan Ahmet Yaman, eleştirdiği madde müelliflerinin isimlerini yazmamış ve bu durumu şöyle açıklamıştır: “Zira *DİA* maddeleri, sadece altında imzası bulunan müellifin tek başına şahsî bir ürünü değil, *Ansiklopedi*'nin değişik birimlerinin müşterek katkılarıyla oluşan kollektif/cemâ'î bir üründür. Bazen müelliften çok redaktörün ve onun da üstünde İnceleme Heyeti'nin tasarruf, tezyîd ve tenkîsi bahis mevzuu olabilmekte, ilk müellif bile maddenin aldığı son şekil karşısında bazen “bunu ben mi yazmışım?” diyebilmektedir.” Bu gerekçelerle Yaman, müellif ismi zikretmeksizin sorumluluğu bütün bir *DİA*'ya yüklemiştir.⁵ Bu, muhakkak ki kendisi de işin içinde bulunmuş bir ilim adamının kadirşinaslığı olarak anlaşılabilir. Diğer yandan mademki her maddenin altına bir müellif imzası atılmış ve *Ansiklopedi*'deki çoğu maddeden –bize göre– müellifin tarzı, yönelimi vs. dışarıya yansımıştır, o zaman maddeleri eleştirirken müelliflerinden bahsetmenin de kanaatimizce bir sakıncası yoktur. Zira her ilmî çalışmanın bir redaktörü, hakem heyeti vs. vardır ve fakat takdirler ve tenkitler müellife yöneltilmektedir. Dolayısıyla biz makalede madde müelliflerinin isimlerine de yer verdik.

Ortaya konmuş bir şeyi değerlendirmek, tabii ki yeni bir şey ortaya koymaktan çok daha kolaydır. Fakat ortadaki bir şeyi değerlendirmek asla kolaycılığa kaçmak olarak anlaşılmalıdır. Çok kıymetli bir çalışma olan TDV *İslâm Ansiklopedisi*'nin daha sonra yeni bir baskısı yapılırsa, hakkında yazılmış eleştirilerin göz önüne alınması şüphesiz onu daha mükemmel hale getirecektir. Umuyoruz ki bu makale de bu konuda mütevazı bir katkı olur.

Abese Sûresi

Abese ile öncesindeki Nâziât sûresi arasında kurulmaya çalışılan bağ hususunda şunlar söylenmektedir: “Abese sûresinden önceki Nâziât sûresi, Hz. Peygamber'in bir uyarıcı olduğuna dair ifadelerle son bulurken, bu sûre bizzat Peygamber'in uyarılması, ayrıca öğüt ve uyarının kimlere fayda vereceği konusuna dikkat çekerek başlamaktadır.”⁶ Bu ifadelerle, sûreler arasında bir anlam bütünlüğü olduğu ifade ediliyor görülmektedir. Tefsir literatüründe *münâsebetü'l-ây ve's-suver* başlığı altında incelenen bu konu, yine *Ansiklopedi*'nin ilgili maddesinden öğrendiğimize göre,⁷ hicrî dördüncü asırda ortaya çıkmış ve daha sonraki bazı müfessirlerce genişletilerek devam ettirilmiş bir konudur. Kur'ân'ın i'caziyla da ilişkili olduğu düşünülen bu hususa göre âyetlerin ve peşpeşe gelen sûrelerin birbirleriyle anlam ilişkileri, konu bütünlükleri vardır ve bu durum Kur'ân nazımının mükemmelliğinin de bir delilidir. Bununla birlikte ulema arasında münâsebet ilmiyle uğraşmayı boşa zaman harcama, gereksiz bir faaliyet olarak görenler de olmuştur.

⁵ Yaman, *agm.* s. 122.

⁶ Aydemir, “Abese Sûresi”, *DİA*, I, 306.

⁷ Bk. Yılmaz, “Münâsebatü'l-Âyât ve's-Süver”, *DİA*, XXXI, 569-571.

Mevcut Mushaf tertibinde önce Nâziât, sonra Abese sûreleri gelse de nüzûl sırasına göre Abese daha önce inmiştir. Bu husus da göz önüne alındığında ikisi arasında bir anlam bütünlüğü kurmak kanaatimizce çok gerekli de değildir.

Makalenin devamında sûrenin otuz yedinci âyetinin nüzûl sebebiyle ilgili şu bilgi aktarılmaktadır: “Enes b. Mâlik’in rivâyetine göre bir gün Hz. Âişe, ‘Âhirette çıplak mı haşredileceğiz?’ diye sormuş, Hz. Peygamber de ‘Evet’ diye cevap vermiş. Bunun üzerine Âişe, ‘Çıplak olmaktan dolayı vah başımıza geleceklere!’ diyerek üzülmüş bu sûrenin “Çünkü o gün herkes kendi derdine düşmüş olacak” meâlindeki⁸ otuz yedinci âyeti nâzil olmuştur.”⁹ Bazı kaynaklarda¹⁰ yer alan bu rivâyet yanında şöyle rivâyetler de aktarılmaktadır: “Hz. Peygamber, [Kıyâmet günü] yalınayak, çırlıçıplak olarak haşredileceksiniz’ buyurunca bir kadın [muhtemelen Hz. Âişe], ‘Peki insanlar birbirlerinin avret yerlerini görecekler mi?’ diye sordu. Bunun üzerine Rasullullah, ‘Ey falanca, “o gün herkes kendi derdine düşmüş olacak” diye (âyeti okuyarak) karşılık verdi.”¹¹ Bu rivâyete göre bahsi geçen hâdise, âyetin nüzûl sebebi değil, bir konunun açıklığa kavuşturulması sadedinde Hz. Peygamber’in Kur’ân’dan hareketle yaptığı bir açıklamayla ilgili görünmektedir. Esasen öncesi ve sonrasındaki âyetlerle bir anlam bütünlüğüne sahip bir âyet için ayrı bir nüzûl sebebi olması pek de makul görünmediğinden, bahsi geçen rivâyetin her hangi bir açıklama yapılmadan tek başına makâlede yer alması kanaatimizce doğru değildir.

Âdiyât Sûresi

Bu maddede, sûreyle ilgili bilgiler verilip onun anlaşılması kısmen zor olan ilk beş âyetine dair açıklamalar yapıldıktan sonra sûrenin muhtevası kısaca anlatılmış ve ardından şu ifadeler yer verilmiştir: “Bu sûreyi yalnızca Asr-ı saâdet’te gerçekleşmiş olan İslam inkılâbının habercisi gibi görmek, sadece ona mahsus bir müjde sanmak da doğru değildir. Daha sonraki yüzyıllarda gerçekleşmiş olan yenilikler, özellikle savaş silah ve araçlarındaki gelişmeler de onun geniş muhtevası içine girer. Sûrenin Mekkk olduğu, o dönemde Müslümanların elinde at ve silah bulunmadığı göz önüne alındığında, bu âyetlerdeki mânaların bütünüyle gelecek zamanlarla ilgili olduğu anlaşılır. Burada sonraki yüzyıllarda icat edilecek ateşli silahlardan söz edilmesi, geleceğin harp alet ve vasıtalarındaki gelişmeleri çok önceden haber veren bir mucize sayılır. Buna göre *âdiyât* yalnızca at ve develeri değil, motorlu savaş araçlarını, *mûriyât* kelimesi de ateşli silahların hepsini içine alır.”¹²

Mekke döneminde inmiş bir sûrenin nüzûl ortamına ve ona bağlı olarak ortaya çıkan anlam ve fonksiyonuna ilaveten yukarıdaki türden cümlelerin sarfedilmiş olmasının temelinde, hiç şüphesiz Kur’ân’ın Kıyâmet’e kadar olacak her hadiseden bahseden, her konuyu ihtiva eden; lafzen olmadığı yerlerde işaretten

⁸ Âyet meâllerini verirken büyük çoğunlukla şu eserden faydalanılmıştır: Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali/Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*.

⁹ Aydemir, *agm*, I, 306.

¹⁰ Mesela bk. Vâhidî, *Esbâb’ü’n-Nüzûl*, s. 297; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr fî ‘İlmi’t-Tefsîr*, IX, 36.

¹¹ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân, 44.”; Taberânî, *Müsnedü’s-Şâmiyyîn*, III, 31.

¹² Işık, “Âdiyât Sûresi”, *DİA*, I, 386-387.

meseleleri ele alan bir kitap olduğu düşüncesi yatmaktadır. Bunun yanında, Kur'an'a bu tarz bir yaklaşım, daha sonra ortaya çıkan birtakım bilimsel keşif ve icatların nüvelerini Kur'an'dan arayıp bulmak anlamındaki ilmi tefsir yöneliminin bir sonucu olarak da görülebilir.¹³ Hatta öyle ki, burada daha da ileri gidilerek mezkûr âyetlerin, indiği ortama neredeyse hiçbir şey söylemediği belirtilmiş, âyetlerin tamamen daha sonra ortaya çıkacak teknolojik silah ve mühimmattan bahsettiği kaydedilmiştir. Üstelik bu düşünceye göre Kur'an'ın böyle bir kitap olması onun i'caz yönlerinden birisidir.

Elmalılı'nın (v. 1361/1942), İkrime'nin (v. 107/725) bir görüşüne dayandırarak yaptığı açıklamaların¹⁴ biraz daha ileri götürülmüş hali olan bu ifadeler, şüphesiz yanlış bir Kur'an algısının ortaya çıkardığı bir tabloyu resmetmektedir. Zira Kur'an'ın ilk önce miladi yedinci asrın Hicaz bölgesine indiği, belli bir dili (Arapça) kullanarak nazil olduğu, belli aralıklarla ve olaylara göre indiği ve öncelikle indiği topluma hitap edip onların sorunlarını çözdüğü müsellem bir hakikattir. Mekke dönemindeki Arapların hiç haberlerinin bile olmadığı, olmasının da gerekmediği tanklardan ve füzelerden bahseden âyetlerin, onlar için ne anlama geldiğinin açıklanması gerekmektedir. Kur'an, sıkıldıkça yağlı çıkarılabilen bir madde olmadığından, onun öncelikle indiği topluma ne dediği tespit edilmeye çalışılmalıdır. Diğer yandan, acaba sonraki yüzyıllarda birtakım modern silahlar icat edilmiş olmasaydı, bu âyetler o zaman nasıl yorumlanacaktı? İleride motor gibi unsurlar kullanmayan ve ateş etmeksizin düşmanı etkisiz hale getiren lazer vs. silahlar üretildiğinde bu silahlar için de bahsi geçen âyetlerden işaret bulunabilecek midir? Bu işaretleri onca zaman neden müslümanlar görememiş ve modern silahları önce kendileri üretmemiştir? Yahut bazı silahları ürettiklerinde bu türden âyetlere baktıklarına dair bilgi var mıdır? Bazı şeyler ortaya çıktıktan sonra onlara Kur'an'dan göndermelerde bulmak, ne tür bir mu'cizedir ve hangi muarızı aciz bırakmaktadır? Bu türden mu'cizeleri görüp de iman etmiş kaç müslüman vardır? Kur'an'da başka yerlerde tâcizkâr kâfirlere karşı tedbir alınması zaten salık verilmiştir.¹⁵ Diğer

¹³ Kur'an'da her şeyin bilgisinin olduğu düşüncesi ve bilimsel tefsir için bk. Çalışkan, "Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi -Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım-" *CÜFD*, VII (2003), S. 1, s. 235-248.

¹⁴ Elmalılı'nın konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: "İkrime demiştir ki: [fe'l-mûriyâti qadhen] süngüler, silahlardır. Buna göre zamanımızın ateş saçan silahları hiçbir mecaz mülâhazasına hacet kalmaksızın bunda evleviyetle dâhil olmuş bulunur. Bâhusus sûrenin Mekkî olması rivayetine göre, o zaman İslâm'da ne at, ne de silah olmadığı cihetle bu âyetler bütün istikbale ait demek olacağından bu mânâ ve şümül daha vâzıhtır. Bu suretle burada sonradan peyderpey zuhûr edecek böyle ateşler saçan silahlarla istikbalin kuvâi harbiyyesine dahî işaret edilmiş olmakla buna nazaran (ve'l-âdiyâti dabhen) yalnız atlara değil, harıl harıl hızlı sûratlarla hücum eden motorlu akın vasıtalarının dahî hepsine şâmil olmuş bulunur. Bu âyetlerde tamamen tercemesi kabil olmayan kelimelerin husûsiyyetlerine ve cemiyetlerine dikkat edilir ve bunların aralarında peyderpey tertib ifade eden "fa"larla îrâd olundukları da mülâhaza olunursa bunlar sade bir seriyyenin değil her zamanın peyderpey inkişaf edecek te'arruz vasıtalarını iş'âr eden âyetler olduğu takdir olunabilir." Elmalılı, *Hak Dîni Kur'an Dili*, VIII, 6017-18. Diğer yandan İkrime'nin el-mûriyât kelimesine "süngüler, silahlar" anlamını verdiği tefsir kaynaklarında rastlayamadığımızı da belirtmemiz gerekir.

¹⁵ Konuyla ilgili en çok öne çıkan âyet 8/Enfâl 60. âyettir: "[Ey Mü'minler!] Allah'ın düşmanlarını ve aynı zamanda sizin düşmanlarınızı, ayrıca sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutup caydırmanız için elinizden geldiğince güç-kuvvet ve savaş atları hazırlayın. [Bilin ki] Allah

→

yandan bu husus aklın da bir gereğidir. Böyle olunca müslümanlar, ayrıca bir gizli işaret ya da îmâya gerek kalmaksızın –akıllarını kullandıkları müddetçe- tedbirlerini zaten alacaklardır. Bu durumda böyle herkesin aklına gelemeyebilecek göndermelerle Cenâb-ı Hak neyi murad etmektedir?

Ahkâf Sûresi

Sûrenin muhtevasına dair bilgiler verildikten sonra ardından gelen sûreyle münâsebetinin açıklandığı paragrafta şu ifadeler yer almaktadır: “Sûre, küfrün sonunun yakın olduğunu, inananların mutlaka başarıya ulaşacaklarını haber veren âyetlerle sona erer. Bundan sonraki Muhammed sûresinde cihad ve savaşa izin veren âyetlerin bulunması, Mekkeli müşriklerin uğrayacağı hezimetin eski ümmetlerin helâkinde görüldüğü gibi tabii âfetler sebebiyle değil, ileride güçlenecek olan Müslümanların eliyle gerçekleşeceğine işaret sayılır. Bu nokta aynı zamanda bu iki sûre arasındaki münasebeti de gösterir.”¹⁶ Bu ifadelerden de ortaya çıktığı gibi, sûreler arasında kurulmaya çalışılan anlam ilişkisi içtihadı müteallik bir meseledir.¹⁷ Buradaki örnekte, yaşanılmış, görülmüş, şahit olunmuş bir süreç, sonradan ele alınmakta ve nüzul sıralamasında peş peşe gelmemiş olan iki sûrenin arasındaki anlamsal bağ olarak ortaya konmaktadır. Ayrıca bu yapılırken ihtimalli bir ifade yerine kesinlik bildiren bir anlatım tarzı seçilmiştir. Oysa bu anlam ilişkisinin ilk Müslümanlar tarafından kurulduğuna dair bilgimiz yoktur.

Ahzâb Sûresi

Sûrenin nüzûl zamanıyla ilgili açıklamalar sadedinde, “Artık bundan sonra kadın almak sana helal değildir” meâlindeki 52. âyetin, çok kadınla evliliğe sınır koyan Nisâ sûresinden sonra geldiği anlaşılmaktadır” denilmektedir.¹⁸ Bu ifadelerden, 52. âyetin tek başına değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Oysa bu âyet, öncesindeki iki âyetle (50-51) bir anlam bütünlüğü içindedir.¹⁹ Ayrıca 50. âyette geçen

→

yalunda harcadığımız her şeyin mükâfatı size eksiksiz verilecek ve bu hususta en küçük bir haksızlığa uğramayacaksınız.”

¹⁶ Işık, “Ahkâf Sûresi”, *DİA*, I, 550.

¹⁷ Yine *Ansiklopedi*'nin ilgili maddesinden öğrendiğimize göre sûreler arasındaki ilişkinin çok defa gizli kaldığı ve bu ilişkiyi ortaya çıkarmak için dikkatli bir inceleme gerektiği söylenmiştir. Yılmaz, *agm*. XXXI, 570. Bu da meselenin içtihadı müteallik olduğunu ve yoğun bir öznellik içerdiğini gösterir.

¹⁸ Işık, “Ahzâb Sûresi”, *DİA*, II, 195.

¹⁹ “Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiği eşlerini ve savaşlarda Allah'ın ganimet olarak sana verdiği cariyeleri helal kıldık. Seninle birlikte hicret eden amcalarının kızları, halalarının kızları, dayılarının kızları ve teyzelerinin kızlarıyla evlenmene de izin verdik. Bir de mehir talebinde bulunmaksızın Peygamber'e eş olmayı isteyen ve Peygamber'in de kendisiyle evlenmeyi kabul ettiği mü'min kadınları da helal kıldık. Ancak bu son hüküm diğer mü'minlere değil yalnız sana mahsustur. Mü'minlerin eşleri ve cariyeleriyle ilgili [mehir, şahit, velinin izni gibi] hükümleri ise daha önce bildirmiştik. [Gerek mevcut eşlerinle birlikteliğini sürdürme gerekse yeni eşler nikâhlayabilme hususunda] güçlüğü karşılaşmayasın diye biz senin için özel hükümler koyduk. Allah çok hoş görülür, çok merhametlidir.” (Âyet 50)

“[Ey Peygamber!] Dilediğin eşlerinden bir süre uzak kalabilir, dilediğinle birlikte olabilirsiniz; [onların seninle birlikte olma sıralarını değiştirebilirsiniz]. Bir süre uzak kaldığınız eşinle tekrar birlikte olmayı istemende sakınca yoktur. Böyle davranman, hem seninle birlikte olduklarında onların mutluluk

→

“kuşkusuz biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı biliriz” ifâdesi, bu konuda daha önce bir hüküm geçtiği anlamını sezindirmektedir.²⁰ Dolayısıyla eğer bir nüzûl zamanı tayin edilecekse bu üç âyete birden tayin edilmelidir.²¹

Âl-i İmrân Sûresi

Âl-i İmrân sûresinin, öncesindeki Bakara sûresiyle ilişkisi şu şekilde kurulmaya çalışılmıştır: “Bakara sûresi ‘Ey mevlâmız, kâfirlere karşı bize yardım et!’ duasıyla son bulur (âyet 286); bu sûrede o duaya icabet edilmek ve kâfirlere karşı kullanılmak üzere Müslümanlara ilmî belgeler verilir. Bu da bilgi ve iman üstünlüğünün maddî güç ve üstünlükten önce geldiğini gösterir (âyet 139).”²² Bu ifadelerdeki “ilmî belge” tabirinin medlûlünün anlaşılabilirliği bir yana, bahsi geçen iki âyet arasında anlam bütünlüğü kurmanın hayli çaba gerektirdiğini söylemek gerekir. Bakara sûresinin son âyeti bir anlamda Müslümanlara Allah karşısındaki aczlerini hatırlatma tutmalarını ve bu sebeple devamlı Allah’ın yardımını dilemelerini, ona tazarruda bulunmalarını salık veren bir âyettir. Âl-i İmrân sûresindeki âyet ise Uhud savaşında yaşadıkları hezimet benzeri durum sebebiyle ümitsizliğe kapılan mü'minleri bir anlamda teşvik ve ihtar ederek güçlü bir imana ve azim ve kararlılığa sahip olmaya çağırılmaktadır.²³ Ayrıca aynı sûrenin 191-194. âyetlerinde de mü'minlere, Allah’a nasıl tazarru ve niyazda bulunacakları öğretilmektedir. Hem de bu âyetler, Bakara’da olduğu gibi, sûrenin neredeyse sonunda yer alır. Dolayısıyla iki âyet grubu arasında böyle bir bağlantı kurmak da mümkündür. Netice itibarıyla, büyük çoğunlukla son derece öznel bir durum olan sûreler arası anlam münâsebeti kurma çabasının böyle kesin ifadelerle *Ansiklopedi*’nin maddelerinde yer alması yanlış yönlendirmeye sebep olacağından doğru değildir.

Makalenin devamında sûrenin 7. âyetiyle ilgili olarak şunlar söylenir: “Yine bu ilk âyetlerde ilâhî vahyin tefsir ve te’vilinde gözetilmesi gereken usul hakkında şu önemli ilke ortaya konulur: Allah’ın peygamberlerine indirdiği vahyin bir kısmı kesin anlamlı muhkem âyetler, bir kısmı da değişik konuları açıklamaya yarayan, derin ve hikmetli mânâlar taşıyan müteşabih âyetlerdir. Dinin temel ilkeleriyle

→

duymalarını, hem kendilerine ilgi azaldığında üzülmemelerini ve böylece hepsinin kendilerine ayırdığın zaman, gösterdiğin ilgiyle yetinip bundan razı olmalarını sağlar.” (Âyet 51)

“[Ey Peygamber!] Bundan böyle [yukarıda zikri geçen] kadınlardan başka kadınlarla evlenmek sana helal değildir. Güzellikleri hoşuna gitse bile, mevcut eşlerini boşayıp onların yerine başka kadınlarla da evlenemezsin. Ancak sahip olduğun cariyeler hususunda bu yasak hükmü geçerli değildir. [Unutma ki] Allah her şeyi görüp gözetmektedir.” (Âyet 52)

²⁰ Nitekim Süleyman Ateş bu âyeti şöyle tercüme etmiştir: “Biz eşleri ve ellerinin altında bulunan (câriye)leri hakkında mü'minlere, yapmalarını gerekli kıldığımız şeyi bil(dir)dik ki sana bir zorluk olmasın.” Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 181.

²¹ Bazı müfessirler de bu anlam bütünlüğüne dikkat çekmişlerdir. Bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, XX, 299. Derveze de 50-52. âyetlerin Nisâ sûresindeki evlenilecek kadın sayısını kısıtlayıcı âyetlerden sonra nâzil olduğunu düşünür. Ama görüldüğü gibi tek âyeti değil, aralarında anlam bütünlüğü bulunan üç âyeti birlikte ele alır. Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, VII, 400.

²² Işık, “Âl-i İmrân Sûresi”, *DİA*, II, 307.

²³ Âyetin meâlini şu şekilde vermek doğrudur: “[Ey Mü'minler!] Uhud savaşında yara aldık diye cesaretinizi yitirmeyin ve asla üzülmeyin; zira her zaman üstün olan sizsiniz; çünkü siz mü'minsiniz.”

ilgili ve kesin anlamlı olan muhkem âyetler kitabın anası, dinin anayasası sayılır. Birtakım incelikleri, sübjektif gerçekleri ifade eden ve değişik konulara uygulanabilecek çok yönlü, sembolik ve mecazî anlamlar taşıyan müteşâbih âyetler ise yorumu muhtaçtır.”²⁴

Görüldüğü gibi bu ifadelerden herhangi bir tefsir ya da te’vil ilkesi çıkarmak mümkün değildir. Zira “muhkem âyetler dinin anayasası, müteşâbih âyetler yorumu muhtaç” demekle herhangi bir ilke ortaya konmuş olmaz. Muhtemelen burada “müteşâbih âyetler, muhkem âyetler temelinde ele alınıp yorumlanmalı, te’vil edilmelidir” demek istenmiştir ama bu doğru düzgün ifade edilmemiştir. *Ansiklopedi*’nin “Müteşâbih” maddesinde bu husus daha açık ve düzgün dile getirilmiştir: “Burada [7. âyette] Kur’ân’ın esasını muhkem âyetlerin teşkil ettiğine ve müteşâbihlerin bunların ışığı altında anlaşılması gerektiğine işaret edilmiş, ayrıca müteşâbih âyetlerin te’vil edilmeye elverişli bulunmasına mukabil muhkemlerin buna elverişli olmadığına dikkat çekilmiştir.”²⁵

Ancak, -müteşâbihlerin neler olduğu ve bunların te’vil edilip edilemeyeceği gibi çokça ele alınmış ve tartışılmış meseleler bir yana- bilebildiğimiz kadarıyla müteşâbihlerin te’viline dair böyle ilkeleri koyanlar yahut onların muhkemlerin ışığında te’vil edilmesi gerektiğine işaret edenler, Kur’ân’ın müfessirleridir.²⁶ Dolayısıyla Kur’ân’ın, kendisinin tefsirine/te’viline yönelik ilke koyduğunu söylemek doğru bir ifade değildir.

A'lâ Sûresi

Bu sûreyle ilgili maddede de mushaf tertibine göre öncesinde ve sonrasında yer alan sûrelerle alakası kurulmaya çalışılmıştır: “Bir önceki Târik sûresi, kâfirlerin çeşitli hile ve engellemelerine rağmen Hz. Peygamber’in Allah’ın izniyle zafere ulaşacağını vaad eden âyetle sona erer. A'lâ sûresinin, “Seni en kolay yola muvaffak kılacağız” meâlindeki sekizinci âyetinde de o zaferin yakında gerçekleşeceği müjdelendir. Bu müjdeye şükür ifadesi olmak üzere sûre, “Rabbinin yüce ismini tesbih et!” diye başlar... Bir sonraki Gâşiye sûresinde ise genel olarak âhiretten, özellikle de cennet hayatından bahsedilir...”²⁷ Oysa Târik sûresi hem nüzûl bakımından A'lâ’dan sonradır (Târik 36., A'lâ 8. sıradadır) hem de Târik sûresinin son âyetlerinde Allah’ın kâfirlere yakında gelecek azabından bahsedilir.²⁸ A'lâ sûresinin sekizinci âyeti de böyle bir zaferden ziyâde, gerek vahyin muhafazası gerekse tebliği hususunda Rasulullah’a kolaylık lütfedileceğinden bahsetmektedir.²⁹ Sûreye tesbih ile başlanmasının sebebinin “bu müjdeye şükür” olduğunu söylemek de zorlamadır.

²⁴ Işık, “Âl-i İmrân Sûresi”, *DİA*, II, 308.

²⁵ Yavuz, “Müteşâbih”, *DİA*, XXXI, 206.

²⁶ Erkol, “Nassın Anlaşılmasında Te’vil ve Müteşâbih Sorunu”, *DÜİFD*, VIII (2006), S. II, s. 213.

²⁷ Işık, “A'lâ Sûresi”, *DİA*, II, 310.

²⁸ Bk. Taberî, *age*, XXIV, 363.

²⁹ Bk. Heyet, *Kur’ân Yolu*, V, 603-604.

Beşinci âyette geçen ve “çer-çöp, kara kuru yakacak şeyler” anlamına gelen “غناء أحوى” kelimelerinden hareketle, “bu âyet, âdeta maden kömürü yataklarına işaret ediyor gibidir. Zira kömür yataklarının, daha önceki jeolojik devirlerde yaşamış olan dev otlarla ormanların jeolojik değişikliğe uğradıktan sonra yer altında basınç ve ısı etkisiyle kömüre dönüşmüş olduğu bilinmektedir” ifadelerine yer verilmiştir.³⁰ Âyetlere anakronik bir bakış açısıyla yaklaşmanın bir sonucu olan bu ifadeler, daha önce ilmî tefsir adı verilen yaklaşımın örneği olan bazı eserlerde de yer almıştır. Nitekim Elmalılı da bu âyetleri açıklarken, Mısırlı bir tıp doktoru olup, uzun yıllar deniz kuvvetlerinde çalışan Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî'nin (v. 1307/1889) neredeyse sadece taş kömürünün oluşumunu, özelliklerini vs. Kur'ân'dan bulabilmek için kaleme almış olduğu *Keşfü'l-Esrârî'n-Nûrâniyyeti'l-Kur'âniyye*³¹ isimli eserinden genişçe faydalanarak bahsi geçen âyette taş kömürünün varlığından bahsedildiğini anlatır.³² Oysa bu âyetlerde çok açıktır ki, Allah Teala tabiattaki hayat-ölüm döngüsünü anlatarak “canlı varlıklara hayat veren ve zamani gelince onları öldüren O'dur”³³ meâlinde bir mesaj vermektedir. Kaldı ki, bütün bilimsel tefsir örneklerinde olduğu gibi, bu ifadelerin taş kömürüne işaret ettiği düşüncesi, ironik bir biçimde taş kömürü bulunup kullanılmaya başlanmasından sonraki zamanlara tekabül eder.

Diğer yandan müellif bu âyetlerden taş kömürünün varlığını bulmakla kalmamış, sonraki âyetleri de bir şekilde taş kömürüyle ilişkilendirerek şu ilginç yorumu yapmıştır: “Bu âyetin daha sonraki âyetlerle olan ilgisi dikkate alınca, her yönüyle yüce yaratıcının kudretini dile getiren bu yeryüzünde, çevresinde olup bitenlerden habersiz ot gibi, ağaç gibi yaşayanların öldükten sonra sadece yakılmaya yarayan taş kömürüne benzeyecekleri ima ediliyor gibidir.”³⁴ Doğrusu bu ifadeler –yakıldıktan sonra taş kömürü gibi insanlık için son derece faydalı bir materyale benzemesinin insan için ne gibi bir azap anlamına geldiği bir yana- kanaatimizce âyetler arasında gereksiz bir münasebet kurmanın sonucundan başka bir şey değildir.

³⁰ Işık, “A'lâ Süresi”, *DİA*, II, 311.

³¹ Ateş, “Keşfü'l-Esrâr: Bilimsel Tefsir Hareketinin XIX. Asırdaki İlk Muharriki”, *AÜİFD*, XLIV (2003), S. 1, s. 116-120. İskenderânî, kitabının yazılış gâyesini ve hikâyesini şöyle anlatır: “1290 yılında bazı Hristiyan doktorların katıldığı bir toplantıda hazır bulunmuştum. Bu doktorlar, taş kömürünün oluşumu, Tevrat ve İncil'de buna işaret edilip edilmediği konusunda tartışmaya başladılar. Sorulan sorular, verilen cevaplar, yapılan araştırma ve tartışmalardan sonra, Tevrat'ta da, İncil'de de, ne açık, ne de işaret eder bir şekilde taş kömüründen kesinlikle söz edilmediğine karar verdiler. Daha sonra bana şu soruyu yönelttiler:

-Kur'an'da buna işaret ediliyor mu? Eğer işaret edilmiyorsa o zaman nasıl oluyor da Allah, 'Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık' buyuruyor? Yok eğer işaret ediliyorsa, nerede ve hangi surede buna dair bir ayet vardır? Bunun üzerine öne atıldım ve gücümün yettiği kadar anlattım. Daha sonra birçok âlimin sözlerini araştırdım, fesahat ve belagat ehlinin binlerce meselesini inceledim, tefsir ve tıp kitaplarından faydalandım, üstün bir gayret ve yoğun bir çalışma ile beraber birçok âlimin sözleri üzerinde durdum. Taş kömürünün oluşumu üzerinde durduktan sonra çabam arttı ve hayvanların, bitkilerin, gök ve yer cisimlerinin, yer altı madenlerinin nasıl oluştuğunu, genellikle güvenilir sözlerle yetinerek açıkladım. Bunu ise üç bölüm halinde ortaya koydum...” Ateş, *agm*, s. 118. Görüldüğü üzere meselenin dönüp dolaşıp “Kur'ân'da her şeyin olduğu” konusuna gelmesi ilginçtir.

³² Elmalılı, *age*, VII, 5748-58.

³³ Bk. Heyet, *Kur'ân Yolu*, V, 602.

³⁴ Işık, “A'lâ Süresi”, *DİA*, II, 311.

Alak Sûresi

Alak sûresinin nüzûlüyle ilgili olay anlatılırken şu ifadelere yer verilmiştir: “Alak sûresinin ilk beş âyetinin nüzûlü hakkında Buhârî ile Müslim’in Hz. Âişeden gelen rivayetlerine göre, Hz. Peygamber inzivaya çekilmeyi âdet edindiği Mekke ile Mina arasında bulunan Hira mağarasında iken, Ramazan ayınının 27. Pazartesi gecesi tan yerinin ağarmaya başlamasından az önce ufukta nurdan bir şekil görmüş ve o zamana kadar hiç karşılaşmadığı bu nûrânî varlığın kendisine seslendiğini duymuştur. Resûl-i Ekrem olayı şöyle anlatır:

“O varlık bana Cebrail olduğunu, Allah’ın beni peygamber seçtiğini ve bunu bildirmek için kendisini görevlendirdiğini söyledi. Bana istincâyı ve abdest almayı öğretti. Ben de temizlenip dönünce okumamı emretti. Kendisine okuma bilmediğimi söyledim. Beni kolları arasına alıp kuvvetle sıktı; sonra “Oku!” dedi. Ben yine, “Okuma bilmem” dedim. Beni tekrar kolları arasına aldı, kuvvetle sıktı ve “Oku!” diye tekrar etti. Ben yine “Okuma bilmem” dedim. Üçüncü defa kolları arasına alıp daha kuvvetlice sıktıktan sonra bıraktı ve şöyle dedi: *‘Oku, yaratan rabbinin adıyla; insanı alaktan yaratan O’dur. Oku, rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğreten O’dur. İnsana bilmediğini öğreten O’dur.’* (Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 3; Müslim, “Îmân”, 252.)”³⁵

Fakat bu hadis burada aktarıldığı şekliyle verilen kaynaklarda yer almamaktadır. Dahası *Kütüb-ü Tis’a*’da ve İbn İshak ve İbn Hişâm gibi ilk dönem tarih kaynaklarında da yer almayan bu rivâyetin sadece abdest ve istinca ile ilgili bölümü biraz daha farklı olarak bazı hadis ve tarih kitaplarında bulunmaktadır.³⁶ Diğer yandan *Ansiklopedi*’nin “istincâ” “namaz” ve “abdest”³⁷ gibi maddelerinde de böyle bir hadisten bahsedilmemiştir. Öyle görünüyor ki farklı kaynaklarda yer alan rivâyetler bir araya getirilmiş ve fakat bunun sebebine dair bir açıklama yapılmamıştır.

A’râf Sûresi

Sûrenin nüzûl zamanıyla ilgili olarak, “Hicret öncesinde, muhtemelen En’âm sûresinin ardından indirilmiştir” denmektedir.³⁸ Oysa kitaplarda genellikle sûrenin nüzûl sırasınının 35, 39 ya da 40 olduğu, En’âm sûresinin ise 55 veya 56. sırada indiği belirtilmektedir.³⁹

³⁵ Işık, “Alak Sûresi”, *DİA*, II, 333-334.

³⁶ Bk. Halebî, *es-Sîratü’l-Halebiyye fî Sîrati’l-Emîni’l-Me’ûn*, I, 426; Suyûtî, *el-Fethu’l-Kebîr*, I, 28.

³⁷ “Abdest” maddesinde Cebrail’in Hz. Peygamber’e namaz ve abdesti öğretmekle birlikte abdest alıp namaz kıldıklarından bahsedilmekte fakat bu rivâyet zikredilmemektedir. Şener, “Abdest”, *DİA*, I, 68-70. “Namaz” maddesinde de vahyin başlangıç döneminde Cebrail’in Hz. Peygamber’i Mekke yakınlarındaki bir vadiye götürdüğü, oradan fıskıran su ile önce kendisinin sonra da Hz. Peygamber’in abdest aldığı, daha sonra Cebrail’in ona namaz kıldıracağı ifade edilmektedir. Yaşaroğlu, “Namaz”, *DİA*, XXXII, 351.

³⁸ Işık, “A’râf Sûresi”, *DİA*, III, 260.

³⁹ Mesela bk. Derveze, *age*, II, 361. Derveze, sûrenin muhtemelen, kendisinden önceki Sâd sûresinin ardından indiğine dair deliller bulmaktadır. Übey b. Ka’b’in mushafında Âl-i İmrân, En’âm, A’râf gibi bir tertip olduğu söylene de bu sûrenin inişinin En’âm’dan sonra olmadığı fikri yaygındır. Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, VIII, 7; Duman, *Beyânü’l-Hak (Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri)*, I, 249; II, 71.

Sûrenin muhtevasından bahsedilirken şu ifadelerle yer verilmektedir: “Âhirete iman konusu, bu sûrede sebep ve sonuçları ile ele alınmakta ve bütün yönleriyle aydınlatılmaktadır. Cennet ile cehennemın yanında bir de a'râftan söz edilmektedir. Bu bakımdan sûre, yalnızca İslâm dini açısından değil diğer semavî dinler açısından da âhirete iman konusunu tamamlayıcı ve nihâî hedefine ulaştırıcı bir özellik taşımaktadır.”⁴⁰ Doğrusu, bu son cümleden ne kastedildiği açık değildir. Burada sadece a'râftan bahsedilmesi (46 ve 48. âyetler) sebebiyle mi âhirete iman konusunda bir tamamlayıcılık söz konusudur? Diğer semavî dinler neden için içine karıştırılmıştır? Kur'ân, “diğer semavî dinler”i tanıyor ve olumluyormuş gibi bir anlamı çağrıştıran bu ifadelerle ne demek istenmiştir? Buradaki cennet ve cehennemliklerle ilgili ifadelerin benzerleri, daha sonra nâzil olan başka sûrelerde de (mesela Mülk sûresi) geçmektedir. Bu durumda âhirete imanının nihâî hedefi orada da tebâruz etmekte midir?

Asr Sûresi

Bu sûreye *Ansiklopedi*'de ayrılan yer bir buçuk sütun kadardır. Üç âyetten müteşekkil kısa bir sûre olmasına rağmen, maddede de yer verildiği gibi “Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün nasihatlerin özü sayılır.”⁴¹ Böyle olduğu halde sûreye bu kadar kısa yer verilmesi açıkçası haksızlık olmuştur.⁴² İnsanın hüsranda oluşu, iman-amel ilişkisi, hakkı ve sabrı tavsiye etmek gibi her biri başlı başına birer kitap konusu olan meselelere neredeyse hiç değinilmemiş ve birçok yerde yapıldığı gibi Âkif merhumun sûreyle ilgili mısralarıyla yetinilmiştir. Diğer yandan sadece bu sûreye mahsus olmak üzere kaleme alınmış, Muhammed Abduh'un (v. 1323/1905) *Tefsîru Sûreti'l-Asr* (1912 ve 1976'da basılmış), Akseki'li Ahmed Hamdi'nin (1887-1951) *Ve'l-Asr Sûresi Tefsiri* (ilk kez 1929'da basılmış), Yusuf Ziyâeddin Ersal'ın *Ve'l-Asri Sûresinin Tefsiri* (ilk kez 1960'ta basılmış), Hasan Arıcı'nın *Ve'l-Asr Sûresinin Tefsiri* (ilk kez 1963'te basılmış), Mehmet Fevzi Sevilmiş'in *Asr Sûresinden Bazı Hakikatlar* (ilk kez 1955'te basılmış) gibi bazı eserlere ne maddenin içinde ne de bibliyografyada yer verilmiştir.

Bakara Sûresi

Sûre hakkında verilen bilgiler arasında şu ifadeler yer alır: “Bununla beraber bütün Kur'ân-ı Kerîm'in en son nâzil olduğu rivâyet edilen “vettekû yevmen” âyeti de yine bu sûrededir.”⁴³ Bilindiği gibi son inen âyet/ler meselesi ihtilâfıdır. Burada bahsi geçen 281. âyetin yanında Bakara 278., Nisâ 176. ve Mâide 3. âyetlerin en son indiğine dair rivâyetler de vardır.⁴⁴ Dolayısıyla sadece birisini kesin bir şekilde öne çıkarmak doğru olmayabilir.

⁴⁰ Işık, “A'râf Sûresi”, *DİA*, III, 260.

⁴¹ Eroğlu, “Asr Sûresi”, *DİA*, III, 502.

⁴² Bir başka üç âyetlik Kevser Sûresi'ne ayrılan yer üç sütun kadardır. (*DİA*, XXV, 345-346).

⁴³ Işık, “Bakara Sûresi”, *DİA*, IV, 526.

⁴⁴ Süyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 101.

Sûrede Müslümanlara verilen bazı talimatlardan bahsederken bunlar arasında “savaş yasağı bulunan haram aylar içinde de olsa Mekke’de saldırıya uğrayan Müslümanların buna karşılık verebilecekleri, bununla beraber tehlikeye atılmanın doğru olmayacağı...” sayılmaktadır.⁴⁵ Bu ifadelerle göre, “Allah yolunda harcayın fakat kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...” meâlindeki 195. âyet, saldırganlara cevap verilirken mü’minlerin dikkatli olmaları gerektiği şeklinde anlaşılmaktadır. Oysa burada bahsedilen tehlikenin infaktan ve cihad etmekten geri durmak sebebiyle ortaya çıkacak yozlaşma ve çöküntü tehlikesinin olduğu söylenmiştir.⁴⁶ Nitekim Elmalılı da asıl kastedilenin bu olduğu, savaşta tedbirsiz davranıp kendini tehlikeye atmaya ise işaret edildiğini söyler.⁴⁷

Aynı şekilde, “oysa kendi kitapları olan Tevrat’ı tasdik eden Kur’ân...”⁴⁸ ve “Bununla beraber dinde zorlama yoktur”⁴⁹ ifadeleri de –en azından bu halleriyle– akıllarda soru işareti bırakması muhtemel tarzda ifadelerdir ve biraz daha netleştirilmeleri gerekir.

Sûrenin diğerleriyle olan münâsebetinin anlatıldığı bölümünde ise şu ifadelerle yer verilmiştir: “Mushaf’ta Bakara sûresinden sonra gelen bu yedi uzun sûreden her biri bir başka açıdan onun muhtevasındaki konuları tefsir etmiş bulunmaktadır.”⁵⁰ Fakat bu ifadelerin biraz aşağısında şöyle denmektedir: “...Kur’ân hükümlerinin hemen hepsini içinde toplamış olması bakımından Bakara sûresi de bütün Kur’ân’ın icmal yoluyla bir başka özeti sayılabilir.” Bu durumda kendisinden sonra gelen yedi uzun sûrenin değil bütün sûrelerin onun bir şekilde tefsiri olduğunu söylemek daha mantıklı olmaz mı? Diğer yandan Bakara’dan sonraki sekizinci sûre olan Yûnus sûresinde de öncekilerdekine benzer konular yer almakta iken neden sadece önceki yedi sûrenin zikredildiği merak konusudur.

Beyyine Sûresi

Sûrenin, öncesindeki iki sûreyle ilişkisi şöyle kurulmaya çalışılmıştır: “Çünkü Alak sûresinde ilk vahiy, Kadr sûresinde ilk vahyin geldiği gece konu edilmiş, bu sûrede ise vahiy ve nübüvvetten maksat ve gayenin ne olduğu.....açıklanmıştır.”⁵¹ Son iki sûre için söylenenler doğru ise de, bilindiği üzere, Alak sûresinde ilk vahiy konu edilmemiştir. Sadece o sûrenin ilk beş âyeti ilk vahiy olarak kabul edilir. Onlarda da Allah’ın yaratma sıfatından, insanın yaratılışından vs. bahsedilir. Sûrenin genelinde de Allah’a itaat, takvâ, cezâ gibi hususlar bahis konusudur.

⁴⁵ Işık, “Bakara Sûresi”, IV, 528.

⁴⁶ Taberî, *age*. III, 590-593.

⁴⁷ Elmalılı, *age*. I, 703. Buna göre âyetin meâli de şöyle olacaktır: “[Ey Mü’minler!] Malınızdan mülkünüzden Allah yolunda harcayın. Bu yolda malınızı harcamaktan kaçınıp da kendi kendinizi tehlikeye atmayın. Allah’ın emirlerini ihlas ve samimiyetle yerine getirin. Çünkü Allah iman ve ibadette ihlaslı olanları sever.”

⁴⁸ Işık, “Bakara Sûresi”, *DİA*, IV, 527.

⁴⁹ Işık, “Bakara Sûresi”, *DİA*, IV, 528.

⁵⁰ Işık, “Bakara Sûresi”, *DİA*, IV, 529.

⁵¹ Işık, “Beyyine Sûresi”, *DİA*, VI, 98.

Câsiye Sûresi

Sûrenin muhtevasından bahsedilirken şöyle denmektedir: “İkinci bölümde (âyet 12-21) ilâhî vahyin doğruluğunu ispat eden aklî ve naklî deliller sıralanır.”⁵² Şüphesiz Kur’ân’da –özellikle itikatla ilgili olarak- aklî delilin varlığından bahsedilebilir. Fakat “Kur’ân’da naklî delil vardır” demek doğru bir ifade değildir. Zira Kur’ân’ın kendisi, “Şâri’den nakledilen” olması bakımından naklî delil kabul edilir.⁵³ Yoksa Kur’ân’da Şâri’in başkalarından naklettiği deliller yoktur. Yukarıdaki ifade ancak–mesela- bir kelam kitabı için doğru kabul edilebilir. Kaldı ki bahsedilen âyet aralığında sadece iki âyette (16-17) İsrailoğullarına çeşitli nimetler verildiği ama onların yine de ayrılığa düştüğünden bahsedilir –ki bu ifadelere de ilâhî vahyin doğruluğunu ispat eden naklî delil denmez.

Cin Sûresi

Sûrenin nüzûl sebebi olarak İbn Abbas’tan nakledilen şu habere yer verilmektedir: “Şeytanların semadan haber almaktan menedildiği bir dönemde Hz. Peygamber ahabından birkaç kişiyle birlikte sûk-ı Ukâz’a doğru gidiyordu. Semadan kovularak geri dönen şeytanlara kavimleri neden hiçbir haber getiremediklerini sorunca onlar da engellendiklerini ve üzerlerine alevlerle saldırdığını söylediler. Bunun üzerine kavimleri onlardan bunun sebebini her tarafta araştırmalarını istedi. İçlerinden Tihâm’e doğru ilerleyenler, sûk-ı Ukâz’a gitmek üzere Nahle’de bulunan Hz. Peygamber’in olduğu yere varmışlardı. Bunlar, o sırada ahabına sabah namazını kıldırmakta olan Rasûl-i Ekrem’in okuduğu Kur’ân âyetlerini işitince haber almalarını engelleyen şeyin ne olduğunu anlayarak geri döndüler ve kendilerini hayran bırakan Kur’ân’a inandıklarını, artık rablerine hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarını açıkladılar. (Buhârî, “Ezân”, 105, “Tefsîr”, 72)” Buhârî’de geçtiği için olsa gerek, bu rivâyet hakkında herhangi bir şey söylenmemekte, sadece Rasullullah’ın cinleri görüp görmediği meselesi ele alınmaktadır.

Öncelikle bu rivâyet, İbn Abbas’ın mürsel olarak rivayet ettiği ve başka bir sahabiden ya da Rasullullah’tan işittiğinin de açık olmadığı bir hadistir.⁵⁴ Diğer yandan, rivâyette yer alan cinlerin birbirleriyle konuşmaları, sûrenin bazı âyetlerinin (mesela 8, 9, 10) aynen tekrarı gibidir. Ayrıca cinlerin bu şekilde kendi aralarında konuştuklarını İbn Abbas’ın –Rasullullah bildirmedikçe- bilmesi de mümkün değildir. Rasullullah’ın bildirmedığı de açıktır, zira ilk âyete göre cinlerin kendisini dinlediğinden bile haberi yoktur. Bu rivâyet kanaatimizce sûre nazil olduktan sonra onun muhtevası da göz önünde bulundurularak dizayn edilmiş bir sebep-i nüzul rivayetidir. Dolayısıyla hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmadan bu maddeye alınması en azından şık değildir.

⁵² Işık, “Câsiye Sûresi”, *DİA*, VII, 161.

⁵³ Bk. Bardakoğlu, “Delil [Fıkıh]”, *DİA*, IX, 139.

⁵⁴ İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, IV, 461.

Duhâ Sûresi

Sûrenin son bölümünden şöyle bahsedilir: “Sûre, rabbın nimetlerini dile getirmeyi emreden bir âyetle son bulur. Bundan da en büyük nimet olan İslâm dininin tebliğ ve tâlim edilmesi istendiği sonucu çıkarılmalıdır.”⁵⁵ Doğrusu, medlûlü hakkında farklı görüşlerin olduğu âyetlerin anlamlarıyla ilgili olarak bu şekilde kesin ve dışlayıcı ifadeler kullanmak yerinde olmasa gerektir. Buradaki nimet, Kur’ân, nübüvvet, genel olarak Allah’ın verdiği nimetler, vs..... şeklinde de anlaşılmıştır.⁵⁶ Kaldı ki, bu sûreden daha önce nâzil olduğu kuvvetle muhtemel olan Müddessir sûresinde insanları uyarmak, yani onlara tebliğde bulunmak emri zaten açıkça zikredilmişti.

Sûrenin, öncesiyle münasebetinin kurulduğu şu ifadeler ilginçtir: “Leyl sûresi, iyilerin ileride hoşnut ve razı olacaklarını müjdeleyen âyetle son bulurken bu sûrede, “Rabbın sana verecek sen de razı olacaksın” meâlindeki âyetle bu müjdeye açıklık getirilmiş olur.”⁵⁷ Oysa bu son âyetteki kapalılık daha fazladır.⁵⁸ Rabbın Peygamber’e neyi vereceği tam açıklanmış değildir. Diğer yandan önceki sûrenin son âyetlerini birlikte okuduğumuzda, herhangi bir kapalılık ortaya çıkmamaktadır ki daha sonraki bir sûrede mesele açıklığa kavuşturulsun: “Yüce Rabbinin rızasını istemekten başka onun nezdinde hiçbir kimseye ait şükranla karşılanacak bir nimet yoktur. Ve o (buna kavuşarak) hoşnut olacaktır.” (92/Leyl 19-21. Sonraki sûreyle kurulan münasebette de aynı ilginçlik devam ettirilmiştir. İki sûreden de birer âyet alınmış (Duhâ 3 ve İnşirâh 8), buldukları bağlam içinde değerlendirilmek yerine birbirleri arasında sebep sonuç ilişkisi kurulmuştur.

Duhân Sûresi

Sûrenin nüzûl sebebiyle ilgili olarak şu ifadelere yer verilir: “Aynı zamanda sûrenin nüzûl sebebi de olan duhânın, söz konusu âyette (âyet 10) gökyüzünden gelip insanların üzerine bir azap olarak çökeceği bildirilmiştir.”⁵⁹ Bilindiği üzere bir âyetin ya da bir sûrenin nüzûl sebebi, o âyet/sûre inmeden önce gerçekleşen bir şey olmalıdır. Buradaki âyette gelecekte bahsedilmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla bu ifadelerin “aynı zamanda sûreye adını da veren duhânın....” şeklinde olması daha doğru olurdu.

⁵⁵ Işık, “Duhâ Sûresi”, *DİA*, IX, 546.

⁵⁶ Taberî, *age*. XXIV, 489; İbn Âşûr, *age*. XXX, 403.

⁵⁷ Işık, “Duhâ Sûresi”, *DİA*, IX, 546.

⁵⁸ Taberî, *age*. XXIV, 487-88.

⁵⁹ Işık, “Duhân Sûresi”, *DİA*, IX, 548.

⁶⁰ Derveze, burada geçen duhân ile ilgili olarak anlatılan, Kureyşlilerin kıtlıkla imtihan edildikleri, açlıktan bitkin düşüp etraflarını duman bürümüş gibi gördükleri, Rasulullah’a yalvararak bu durumu düzeltmesini istedikleri şeklindeki rivâyeti aktardıktan sonra şunları söyler: “Bize gelince bu rivâyete karşı tereddüt ve şaşkınlık içindeyiz. Çünkü biz 10. âyetin nassına dikkatlice baktığımızda duman olayının gerçekleştiğinin söz konusu olmadığını görüyoruz. Bilakis onun yaklaştığı, olma ihtimali belirtiliyor. Ondan sonra gelecek âyetler, sonra geleceklerin sonuçlarıdır.” Derveze, *age*. IV, 542.

Sûrenin başındaki yeminden şu şekilde bahsedilir: “Sûre, dinde kitabın ve vahyin önemini vurgulamak amacıyla kitaba yeminle başlar.”⁶¹ Açıkçası, dinde vahyin önemi anlaşılabilirse de, kitabın neden önemli olduğu izaha muhtaçtır. Fakat sonraki ifadelerden, “kitap”tan maksadın Kur’ân olduğunun kabul edildiği anlaşılmaktadır. Eğer böyleyse yukarıdaki ifade de “Kur’ân’ın ve vahyin önemi...” diye değiştirilmelidir.

Fâtır Sûresi

Sûrenin 27-37 arası âyetlerinden bahisle, “[bu] âyetlerde canlı ve cansız kâinatın yaratılış ve işleyişine dikkat çekilir, tabiatı inceleyen âlimlerin onun yaratıcısının azamet ve yüceliğini idrak edebilecekleri ifade edilir” denmektedir.⁶² Bu ifadelerden, “Kulları içinde ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkarlar” âyetindeki (âyet 28) “âlimler”in, fizik, kimyâ, biyoloji gibi ilimlerde derinleşmiş olan uzmanlar şeklinde anlaşıldığı görülmektedir. Oysa buradaki “âlimler”in, terim anlamıyla değil, bahsi geçen bütün o hakikatleri anlayıp kavrayan kimseler olarak anlaşılması daha yerinde olur.⁶³ Kaldı ki, 27-28. âyetlerde esasında âlimlerin değil bütün insanların rahatlıkla idrâk edebilecekleri birtakım kanıtlardan bahsedilir. 29. âyette de âdeta bu “âlimler”in vasıfları “Allah’ın kitâbını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verilen rızıktan gizli ve açık infâk edenler” olarak zikredilmiştir ki bunlar bütün samîmi ve gönülden inanmış, yani Allah’ı bilen (âlim) kimselerin vasıflarıdır.

Fâtiha Sûresi

Sûrenin özelliklerinden bahsedilirken şu ifadelere yer verilmektedir: “Sûredeki ifadeler çoğul sigasıyla olup Müslümanlar için toplum hayatının ve toplumsal dayanışmanın önemini, cemaat ve ümmet şuuruyla birlik ve beraberlik içinde “sırât-ı müstakîm” üzere hareket etmeleri gereğini ortaya koyar. Bu amaca yönelik olarak cemaatle kılınan namazda imamın kıraatinin aynı zamanda cemaatin kıraati yerine geçmesi Fâtiha’daki bu kapsamlı ifade özelliğinden dolayıdır.”⁶⁴ Fakat aynı sûrenin fıkıh açısından ele alındığı hemen bitişikteki bölümde şu ifadeler yer alır: “Şâfiiler’e göre imama uyan kimsenin kıraatin hem açıktan hem de sessiz olduğu rek’atlarında Fâtiha okuması farzdır.”⁶⁵ Bu çelişkinin, yukarıdaki ifadelerin sadece Hanefîler’in görüşü üzerine binâ edilmiş olmasından kaynaklandığı açıktır. Kaldı ki, cemaatle kılınan namazlarda cemaatin herhangi bir şey okumaması gerektiğini söyleyen Hanefîlerin delilleri de yukarıda ortaya konan iddiadan farklı görünmektedir.⁶⁶

⁶¹ Işık, “Duhân Sûresi”, *DİA*, IX, 548.

⁶² Işık, “Fâtır Sûresi”, *DİA*, XII, 241.

⁶³ Bazı eserlerde “âlimler” Allah’a iman eden kimseler, “âlim olmayanlar” ise şirk içinde olanlar şeklinde de açıklanmıştır. İbn Âşûr, *age*. XXIII, 349.

⁶⁴ Işık, “Fâtiha Sûresi”, *DİA*, XII, 254.

⁶⁵ Öğüt, “Fâtiha Sûresi [Fıkıh]”, *DİA*, XII, 255.

⁶⁶ Bu konuda Hanefîlerin delilleri, konuyla ilgili olduklarını düşündükleri bazı âyetler (mesela 7/A’raf 204) ve imamın kıraatinin cemaatin kıraati anlamına da geldiğini bildiren bazı hadislerdir. Bk. İbnü’l-Hümâm, *Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid, Şerhu Fethi’l-Kadîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, ty. I, 338.

Fecr Sûresi

Sûrenin son bölümü tanıtılırken şunlar dile getirilmektedir: “O gün kimsenin kimseden yardım göremeyeceği ve hiç kimsenin bir başkasının yerine cezalandırılmayacağı vurgulandıktan sonra sûre, nefsanî hırslarına gem vurup gönül rızası ve teslimiyetle rabbin emirlerine itaat edenlerin kendileri gibi iyilerin arasına katılacaklarını ve cennete gireceklerini müjdeleyen âyetle sona erer.”⁶⁷ Doğrusu sûrenin son âyetlerinde bir müjdeden bahsetmek zordur. Zira bu âyetlerde (âyet 27-30) “mutmain nefs”e bazı şeyleri yapması emredilmektedir (*Rabbine dön!, kullarımın arasına gir!..* gibi). Esasında buradaki “mutmain nefs”in medlûlü ve muhatabı - tefsir literatüründeki birçok farklı ve alakasız görüş göz önünde bulundurulduğunda- doğru tespit edilmiştir.⁶⁸ Fakat dikkatli okunduğunda da görüleceği gibi burada bir şart-cevap/sebeep-sonuç durumundan ziyade bir emir (eski halin yani *itmi'nân/umursamazlık* halinin değiştirilmesi ve *itaat* haline girilmesi emri) vardır.⁶⁹ Dolayısıyla âyetlerin tanıtımında bu gereklilikten bahsedilmesi daha yerinde olur.

Felak Sûresi

“Felak” kelimesinin anlamı hakkında şunlar söylenmektedir: “Felak kelimesi etrafında çeşitli yorumlar yapmak mümkündür [bu yorumlar için Elmalılı kaynak gösteriliyor]. Ancak ilk âyetin bir sonraki âyetle [“Allah’ın yarattıklarının şerrinden de Felak’ın rabbine sığınırım’ de!”] bağlantısı hesaba katıldığı takdirde bu kelimenin, kâinatın yokluk alanından bir patlama ile ilk meydana gelişini ve yaratılışını ifade ettiğine hükmedilebilir.”⁷⁰ Bilimsel tefsir diye isimlendirilen anlayışın bir ürününün daha sergilendiği bu yaklaşım, felak kelimesi hakkındaki diğer bütün açıklamaları bir kenara bırakıp son asırlarda kâinatın yaratılışıyla ilgili olarak ortaya atılan big bang (büyük patlama) teorisine yapışmak şeklinde kendini göstermektedir. Meselenin bu alabildiğine anakronikliği bir yana, ilk âyetin ikinci âyetle (“yarattığı tüm varlıkların şerrinden”) bağlantısı kurularak bu hükme varılabilemesi son derece ilginçtir. Hâlbuki kaynak gösterilen Elmalılı, kelimeyle ilgili birkaç farklı görüşü verdikten sonra şunları söyler: “Maamafih Câbir b. Abdullâh, İbn Zeyd, Mücâhid, Katâde ve İbn Cübeyr’den rivâyet olunduğu üzere müfessirinin pek çoğu urfte en şâyi olan “sabah” mânâsıyla tefsiri, zâhir görmüşlerdir. Buna göre “Rabbi’l-felak”, sabahın Rabbi, yani tanın tanrısı demek gibi olur.”⁷¹ Allah Teala her şeyin

⁶⁷ Işık, “Fecr Sûresi”, *DİA*, XII, 291.

⁶⁸ Bu âyetlerin yorumu hakkındaki değerli bir çalışma için bk. Sülün, “Nefs-i Mutmainne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım”, *AÜİFD*, L (2009), S.1, s. 1-24.

⁶⁹ Ayetlerin meâlini şöylece vermek mümkündür: “Ey bunca ilâhî ikaza kayıtsız kalan ve aymazlık içinde yaşamaktan gayet memnun ve mutlu olan insan! Artık yürekten boyun eğmek ve böylece ilahî rızaya ermek üzere rabbine yönel. Böylece sen de katil hayırlı kullarımın arasına ve onlarla birlikte gir cennetime!” (89/Fecr 27-30)

⁷⁰ Işık, “Felak Sûresi”, *DİA*, XII, 302.

⁷¹ Elmalılı, *age*. VIII, 6370.

rabbidir. Nitekim Kur'ân'da rab kelimesi farklı kelimelere muzaf olarak kullanılmıştır. Sabah da bunlardan biridir.⁷²

Makalenin devamında, "düğümlere üfleyenlerin şerrinden" meâlindeki dördüncü âyetin işaret ettiği alanın genişliğini (!) şu ifadelerden anlıyoruz: "Ayrıca âyetin, bir düğmeye basıp bir nükleer sistemi harekete geçirmek suretiyle doğabilecek büyük felaketselere de dolaylı bir şekilde değindiğini söylemek mümkündür."⁷³ Açıkça görülüyor ki bu anlama dolaylı olarak işaret eden, âyet değil, müellifin bu âyetten beklentileridir. Çünkü eğer bu anlayıştan hareket edersek, kıyamete kadar insan elinden çıkacak her türlü felaketi âyetin anlam alanı içine dâhil edebiliriz. Şimdilik en büyük tehlike olarak nükleer felâket görüldüğü için, müellif burada onu zikretmektedir. Hâlbuki sûrenin yukarıda da bahsi geçen ikinci âyeti zaten mahlûkattan gelebilecek her türlü şerden Allah'a sığınmaktan bahseder. Bir başka açıdan meseleye baktığımızda şu soru da akla gelebilir: Nükleer felaket çıkarabilecek durumdaki insanlara karşı müslümanların yapması gereken şey bunların şerrinden Allah'a sığınmak mıdır? Yoksa müslümanlar, böyle bir tehlikeye fiilen engel olacak kadar bir gücün sahibi mi olmalıdırlar?

Fussilet Sûresi

Sûrenin 22-23. Âyetlerinin nüzul sebebi olarak Buhârî, Müslim ve Tirmizî gibi hadis kitaplarında geçen ve Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen şu rivâyet aktarılmaktadır: "Kâbe'nin yanında birbiriyle konuşan üç kişiden biri, "Ne dersiniz, acaba Allah bütün söylediklemizi işitti mi?" diye sorar. İkincisi, "Açıkça söylediklerimizi muhakkak ki işitmiştir, fakat yavaş sesle söylediklerimizi belki duymamıştır" cevabını verir. Üçüncüsü ise, "Öyle şey olur mu? Eğer açıkça söylediklerimizi işitmişse gizli söylediklerimizi de işitmiştir" der. Abdullah b. Mes'ud'un bu konuşmayı Hz. Peygamber'e nakletmesi üzerine bu iki âyet nazil olmuştur.

Aynı şekilde, sûrenin 40. âyetinin Ebû Cehil, Ammâr b. Yâsir (veya Ebu Bekir) hakkında indiğine dair rivâyete yer verilmiştir.⁷⁴

Bu rivâyetler hakkında hiçbir yorumda bulunulmadığı için bunların kabul edildiği sonucuna varmak mümkündür. Oysa dikkatli okunduğunda 22-23. âyetlerin, öncesi ve sonrasındaki birkaç âyetle birlikte bir pasaj oluşturduğu görülecektir. Böyle olduğu için bu iki âyeti ayrı düşünüp onlar için özel nüzul sebebinden bahsetmek pek yerinde değildir. Nitekim ilerleyen satırlarda sûre bölümlere ayrılmış, 19-25 arası âyetler ayrı bir bölüm olarak ele alınmış ve burada -nüzul sebebinde bahsedilenin aksine- Allah'ın düşmanlarının dünyada yaptıkları her şeyden Allah'ın haberdar olduğu ve onları ahirette karşlarına çıkaracağından bahsedildiği anlatılmıştır. Aynı durum 40. âyet için de geçerlidir. O da öncesi ve sonrasındaki birkaç âyetle birlikte aynı tabii bağlamı paylaşır. Dolayısıyla belli bir bağlam içinde

⁷² Mesela bk. "Âlemlerin rabbi" 26/Şu'arâ 47; "Mûsâ ve Hârûn'un rabbi" 26/Şu'arâ 48; "Yüce Arş'ın rabbi" 27/Neml 26; "İzzetin rabbi" 37/Saffât 180; "Göklerin ve yerin rabbi" 45/Câsiye 36.

⁷³ Işık, "Felak Sûresi", *DİA*, XII, 302.

⁷⁴ Işık, "Fussilet Sûresi", *DİA*, XIII, 228.

bulduğu çok açık olan bir âyetin bir ya da iki kişi hakkında nâzil olduğunu söylemek de doğru değildir.⁷⁵

Gâşiye Sûresi

Sûrenin sonunda yer alan ve inkârcıların hesaba çekileceği ile ilgili iki âyet hakkında şunlar söylenmektedir: “Sûre, bütün insanların Allah’ın huzuruna döceklerini ve bizzat O’nun tarafından hesaba çekileceklerini belirten âyetlerle son bulur. Bu âyetler, bazı Şia gruplarınca kabul edilen ve mahşer halkının Hz. Ali tarafından hesaba çekileceğini ileri süren görüşle, bir kısım tarikat mensuplarının âhirette kendi hesaplarının şeyhleri tarafından görüleceği vehmini doğuran telakilerinin yanlış olduğunu açıkça ispat etmektedir.”⁷⁶ Âhiretteki hesabın görülmesi işinin Allah’tan başkasına ait olduğunun söylenmesi elbette ki İslam’ın tevhid görüşüyle bağdaşmaz. Böyle bir görüşün Kur’ân’dan çıkarılması da son derece yanlış bir şey olur. Fakat buradaki âyetlerin bağlamı, öncelikle onların inkârcı kâfirlere bir tehdit olduğunu sezindirmektedir.⁷⁷ Son iki âyeti, öncesindeki iki âyetle birlikte okuduğumuzda bu durum kendini daha belirgin kılmaktadır: “Ancak yüz çevirip inkâr edene gelince, işte öylesini Allah en büyük azap ile cezalandırır. Şüphesiz onların dönüşü sadece bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece bize aittir.” Bu sebeple, başka bir konunun ispatı olarak kullanmadan önce, bu âyetlerdeki hesabı yalnızca Allah’ın göreceği vurgusunun öncelikle inkârcılara bir tehdit olduğunu belirtmek gereklidir diye düşünüyoruz. Diğer yandan ispat meselesinin burada öncelenmesinin, madde müellifinin Kelamcı kimliğiyle ilişkisi de gözden kaçmamaktadır.

Hâkka Sûresi

Sûrenin nüzul zamanıyla ilgili olarak şu açıklama yapılmaktadır: “Kalem sûresinde onun [Rasulullah] bir mecnûn, bu sûrede de şâir ve sihirbaz olmadığı belirtilmektedir. Bu iki sûrenin Mushaflarda art arda yer almış olması da Hâkka sûresinin Kalem sûresinden sonra nâzil olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.”⁷⁸ Son-

⁷⁵ Burada sebep-i nüzûl rivâyetleriyle ilgili olarak Dihlevî’nin (v. 1176/1764) söylediklerini aktarmanın faydalı olacağını düşünüyoruz: “Muhaddisler, Kur’ân âyetlerinin sonunda hakikatte nüzûl sebebi kısmından olmayan birçok şey zikrederler. Mesela, sahâbilerin kendi aralarında yaptıkları münazaralarında bir ayeti şahit getirmeleri yahut bir ayeti misal getirip beyan etmeleri yahut Peygamber’in kendi şereflî kelimasında şahit getirmek için bir ayeti okumasını yahut maksadın aslında ayete uygun olan bir hadis rivayeti yahut nüzûl yerinin tayini yahut ibhâm yoluyla zikredilmişlerin isimlerini tayin etme yahut Kur’ân’a mensup bir kelime telaffuz etmek yoluyla bir hadis rivayeti yahut Kur’ân’dan birtakım sûrelerin ve âyetlerin fazileti yahut Peygamber’in Kur’ân emirlerinden herhangi bir emre uyup bağlanmış ve buna benzer şeyler... Hakikatte bunlardan hiç biri nüzûl sebeplerinden değildir. Ve müfessirin bu şeyleri ihata etmesi de şart olmaz...” Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr*, s. 50.

⁷⁶ Topaloğlu, “Gâşiye Sûresi”, *DİA*, XIII, 399.

⁷⁷ İbn Âşûr, sûrenin son âyetiyle [sümme inne ‘aleynâ hisâbehüm] ilgili olarak şunları söyler: “Bu cümlede (vazife, yükümlülük anlamına gelen) ‘alâ harf-i cerrinin kullanılmasının anlamı, onların kesinlikle hesaba çekileceğinin, Allah’ın kendisine farz kıldığı bir vazifeye benzetilmiş olmasıdır.” İbn Âşûr, *age*, XXX, 309. Dolayısıyla burada daha ziyade kâfirlerin inkâr ettikleri hesaba çekilmenin bir ispatı var gibidir.

⁷⁸ Işık, “Hâkka Sûresi”, *DİA*, XV, 202.

raki satırlarda Aynî'nin (v. 855/1451) *Umdetü'l-Kârî* isimli eseri kaynak gösterilerek Sehâvî'nin (v. 643/1245), sûrenin Meâric'den önce, Mülk'ten sonra indiğini söylediği belirtilir. Esasında sadece Sehâvî değil, bunu söyleyen başka müfessirler de vardır.⁷⁹

Kalem sûresinden sonra indiği düşünüldüğü için, bu sûreyle arasında münasebet kurulmakta ve Kalem sûresinde özet geçilen "Rasulullah'a vahiy yoluyla verilen bilgiler" in, bu sûrede detaylandırıldığı söylenmektedir.⁸⁰ Bu yargının gerçeği tam yansıtmadığı bir yana –çünkü her iki sûrede de aşağı yukarı aynı konular farklı anlatımlarla dile getirilmektedir-, *Ansiklopedi*'deki "Kalem Sûresi" maddesinde, sûrenin kendisinden sonraki Hâkka sûresiyle bu şekilde bir ilişkisi olduğundan hiç bahsedilmemektedir.⁸¹

Hicr Sûresi

Sûrenin Mekke döneminde, muhtemelen İbrâhîm sûresinin ardından nazil olduğu ifade edilmekte, buna bağlı olarak da iki sûre arasında mânâ münasebeti kurulmaktadır.⁸² Fakat sağlam görüşe göre sûre 54. sırada, Yûsuf'tan sonra En'âm'dan önce nâzil olmuştur.⁸³

Sûrenin dokuzuncu âyetiyle ilgili olarak şunlar söylenir: "Sûrede Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî koruma altında olduğu, onu tahrif etmeye veya ortadan kaldırmaya yönelik her teşebbüsün boşa çıkacağı açıkça belirtilir."⁸⁴ Bahsi geçen âyet meâlen şöyledir: "Hiç şüphenez olmasın ki zikri (Kur'ân'ı) indiren biziz ve onu koruyacak olan da biziz." Buradaki "onu" zamirinin mercii konusunda, birisi Zikr (Kur'ân), diğeri de Hz. Muhammed olmak üzere iki görüş vardır. Çoğunluğun aksine bazı âlimler ikinci görüşü kabul etmiş ve âyette –cinlerin, kâhinlerin vs. değil- Allah'ın Zikr'i indirdiği ve onun mübelliği olan Hz. Muhammed'i korumaya aldığı, böylece vahyin tamamlanmasının garanti altında olduğunu ifade edildiğini düşünmüşlerdir.⁸⁵ Dolayısıyla âyette Kur'ân'ın *tahrif ve ortadan kaldırma tehlikelerine* karşı bulunduğunun *açıkça belirtildiği* pek isabetli bir görüş değildir. Bu, daha ziyade günümüze kadar gelen tarihi süreç göz önüne alınmak suretiyle, bu günden geriye doğru yapılan bir okumanın neticesidir.⁸⁶

Hicr kelimesinin "tasarruftan menetmek, engel olmak" anlamları ve "sûrenin muhtevasında yer alan, Kur'ân'a doğrudan doğruya yönelen saldırıların ilâhî koruma engeliyle karşılaşacağına bildirilmesi" sebebiyle sûrenin ismiyle muhtevası arasında tenâsüp bulunduğu iddia edilmektedir.⁸⁷

⁷⁹ Mesela İbn Âşûr, *age*. XXIX, 111. Derveze de sıralamayı Mülk-Hâkka-Me'âric şeklinde yapmıştır. Derveze, *age*. V, 384.

⁸⁰ Işık, "Hâkka Sûresi", *DİA*, XV, 203.

⁸¹ Bk. Yaşaroğlu, "Kalem Sûresi", *DİA*, XXIV, 247-248.

⁸² Işık, "Hicr Sûresi", *DİA*, XVII, 456-457.

⁸³ Bk. İbn Âşûr, *age*. XIV, 6.

⁸⁴ Işık, "Hicr Sûresi", *DİA*, XVII, 457.

⁸⁵ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 127.

⁸⁶ Öztürk, *age*. s. 359 (Dipnot 273).

⁸⁷ Işık, "Hicr Sûresi", *DİA*, XVII, 457.

Kur'ân'daki sûrelerin isimleri ile muhtevaları arasında mânâ münasebeti kurmak esasında gayet zorlama bir iştir. Çünkü hem sûrelerin çoğunlukla birden çok ismi vardır hem de isimler genelde orada geçen bir ismin seçilmesi yoluyla belirlenmiş olup bahsedildiği şekilde bir ilişki gözetilmemiştir. Bu sûrenin ismi de 80. âyetindeki "ashâbu'l-hicr" ifadesinden alınmıştır.⁸⁸ Buradaki "hicr halkı" tamlamasını bozup sadece hicr üzerine hüküm bina etmek doğru değildir. Kaldı ki Kur'ân'ın korunması meselesi sûrenin muhtevasında yer alan genel bir konu olmayıp sadece 9. âyette bahsi geçen bir husustur. Nitekim maddede muhteva tanıtımı yapılırken bu husustan sadece sûrenin ilk bölümüyle ilgili olarak bahsedilmektedir.⁸⁹

Hucurât Sûresi

Sûrenin muhtemelen Fetih sûresinin ardından nazil olduğu bildirilmiştir.⁹⁰ Sûrelerin mushaftaki sıraları ile nüzûl sıralarını eşitleme gayreti içindeki bu tarz ifadeler genelde dayanaksız görünmektedir. Zira kaynaklara göre Fetih, Hucurât'tan sonra inmiştir.⁹¹

İlerleyen satırlarda, 14. âyetle ilgili olarak "Müslüman olmakla mümin olmak arasında fark bulunduğu"ndan bahsedilmektedir.⁹² Kelam mezhepleri arasında tartışma konusu olan İslam-iman ayrımını bu âyetten hareketle yapmak, dahası Kur'ân'ın bütününden hareketle böyle bir ayrım yapmak pek isabetli olmasa gerek. Zira kimi âyetlerde mü'minlerden "müslim" diye bahsedilmekte, Allah'ın mesajını kabul edenlerin öteden beri müslüman olarak isimlendirildiği anlatılmakta ve mü'min-müslim kelimeleri aynı anlamda kullanılmaktadır.⁹³ Dolayısıyla bu âyetten hareketle, genel bir ifade olarak "müslüman olmakla mümin olmak arasında fark vardır" demektense, maddenin devamında da söylendiği gibi, "çıkar sağlamak için müslüman olanlarla, Allah yolunda canları ve malları ile cihad eden gerçek müminlerin aynı değerinde olmadığı" belirtilse daha yerinde olur.

Sûrenin toplum bazında ortaya koyduğu değişikliklerin anlatıldığı bölüm şu ifadelerle son bulmaktadır: "Sadece kişiler arasında değil renkleri ve soyları ayrı olup farklı dilleri konuşan çeşitli kavimler arasında da kardeşliği öngören, haklara ve haysiyetlere saygı ilkesi üzerine kurulması istenen modern toplumun temellerini atmıştır."⁹⁴ Açıkçası, bu cümledeki "modern toplum" ifadesi, "Batılıların çok sonra buldukları/fark ettikleri/anladıkları bazı şeyleri Kur'ân yüzyıllar öncesinden haber vermiş/ortaya koymuş/bildirmiştir" yargısını çağrıştırmaktadır ki bu yargının vardığı nokta İslam'ı yüceltirken Batılıları küçümseyerek nefsi tatmin etmek-

⁸⁸ Sûrenin başka ismi bilinmese de İbn Âşûr Tûnus'ta Kur'ân öğrencilerinin bu sûreyi "Rubbemâ/Rubemâ" diye isimlendirdiğini, çünkü bu kelimenin Kur'ân'da sadece bu sûrenin başında bulunduğunu söyler. İbn Âşûr, *age*. XIV, 5.

⁸⁹ Işık, "Hicr Sûresi", *DİA*, XVII, 457.

⁹⁰ Işık, "Hucurât Sûresi", *DİA*, XVIII, 278.

⁹¹ İbn Âşûr, *age*. XXIV, 141, 213.

⁹² Işık, "Hucurât Sûresi", *DİA*, XVIII, 279.

⁹³ Ayetler için bk. 10/Yûnus 84; 22/Hacc 78; 51/Zâriyât 35-36.

⁹⁴ Işık, "Hucurât Sûresi", *DİA*, XVIII, 279.

ten başka bir şey olmayacaktır. Diğer yandan modern toplum, burada her ne kadar bazı güzel özellikleriyle ön plana çıkarılmış olsa da, temelde insanı ruhsuzlaştıran bir yapının da adıdır ve bu sebeple “Allah katında en yüce olanınız en çok takvalı olanınızdır” (âyet 13) hükmünü esas alan İslam toplumundan epeyce farklıdır.

Hucurât sûresi, ferdî ve ictimâî bazı meselelerden bahsettiği için özel olarak incelenmiş ve tefsir edilmiştir. Fakat maddede bu konuya hiç değinilmemiştir. Sû-reyle ilgili yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Ahmet Cevdet Efendi (Müderres), *Tefsir-i Süre-i Hucurat*, 1241/1826; M. Kemal Pilavoğlu, *Hucurat Süresi Manası ve Tefsiri*, 1975; Muhammed Mahmûd Savvaf, *Nazarât Fî Süreti'l-Hucurât*, 1985; Yasin Nurettin Kuriş, *Hucurat Suresinin Eğitim Açısından Yorumu*, (Yüksek lisans) 1987; Erdoğan BaşHucurat Suresi Tefsiri Ve İnananlar Arası Beşeri Münasebetler, (Yüksek lisans), 1995.

İbrâhîm Sûresi

Sûrenin ilk bölümünden bahsederken, vahyin asıl hedefinin insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak olduğu ifade edildikten sonra şöyle denmektedir: “Ancak diğer peygamberler ve –bir örnek olmak üzere- Hz. Mûsâ, sadece kendi kavimlerini kurtarmakla görevli oldukları halde Hz. Muhammed bütün insanları aydınlığa çıkarmakla görevlendirilmiştir (âyet 5).”⁹⁵ Bir kere bu âyetten bu mukâyeseyi çıkarmak hiç de yerinde bir tavır değildir. Çünkü bu ve devamındaki birkaç âyet, Hz. Mûsâ'nın kavmiyle olan mücadelesini anlatmaktadır. 5. âyet de konuya bir giriş niteliğindedir. İkinci olarak; Kur'ân'ın hiçbir yerinde açıkça zikredilmeyen ve fakat bazı hadislerden de destek alarak, Hz. Peygamber'i yüceltmek amacıyla sürekli dillerde dolaşan bu mukayese, esasında Allah katında yegâne din olan İslâm'ın, en baştan beri bütün bir insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkarma amaçlı olduğu düşünüldüğünde çok da anlamlı görünmemektedir. Fakat eğer geçmişte her kavme aynı anda bir peygamber gönderiliyordu, aynı zaman diliminde dünya üzerinde birden çok peygamber bulunabiliyordu; Rasulullah ise son peygamber olduğu için teknik olarak bütün dünya halklarına gönderilmiştir denilirse bu mukayese o zaman daha anlamlı olur kanaatindeyiz.⁹⁶ Her peygamber önce kendi kavmini hidâyete erdirmekle görevlendirilmiştir. Bu görevini başarıyla tamamlayınca sesinin ulaştığı her yere kadar tebliği götürecektir. Kaldı ki *Ansiklopedi*'nin “Peygamber” maddesinde şöyle bir bilgi aktarılmaktadır: “Peygamberlerden Hz. Âdem kendi aile fertlerine; Mûsâ, Dâvûd ve İsâ İsrailoğulları'na; İdris, Nûh, İbrâhîm ve Hz.

⁹⁵ Işık, “İbrâhîm Sûresi”, *DİA*, XXI, 351.

⁹⁶ Bir hadiste Câbir b. Abdullâh'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Daha önce hiçbir kimseye verilmeyen beş şey bana verilmiştir: Ben, bir aylık mesafede olan düşmanımın içine düşen bir korku ile yardıma mazhar oldum; yeryüzü bana temiz, pâk ve mescid kılındı, ümmetinden her kim nerede namaz vaktine girerse orada namazını kılsın; ganimetler bana helal kılındı, öncesinde kimseye (hiçbir peygambere) helal değildi; bana şefaahat hakkı verildi; peygamberler kendi ümmetlerine gönderilirlerdi, ben ise bütün insanlara gönderildim.” (Buhârî, “Teyemmüm”, 335, “Salât”, 438). Bu hadise dair yorumlar ve açıklamalar için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 436-438.

Muhammed bütün insanlara gönderilmiştir.”⁹⁷ Bu bilgiye göre bütün insanlara gönderilen peygamber sadece Hz. Muhammed değildir.

Devam eden satırlarda konu şöyle genişletilir: “Kur’ân’ın Arapça gönderilmiş olması Resûl-i Ekrem’e böyle bir görevin verilmesine engel teşkil etmez; çünkü yüce ve hikmet sahibi Allah, daha önceki peygamberlere de hep kendi kavimlerinin diliyle vahiy indirmiştir (âyet 4).”⁹⁸ Önceki peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderilmişlerse zaten vahiyleri o kavmin dilinde almaları gerekir ve bu, Hz. Peygamber’in durumunu açıklamaya yardımcı olmaz. Öyle görünüyor ki müellif burada âyetlerin söylemediği bazı şeyleri onlara söyletmekte ve bu sebeple kendi hüküm cümlesini ta’lil ederken zor duruma düşmektedir.

Vahyin Arapça oluşuyla ilgili olarak şu açıklamalar aktarılır: “Yûsuf sûresinin başında Kur’ân’ın açık seçik bir Arapça ile gönderildiği ifade edildiği halde bunun sebep ve hikmeti açıklanmamıştı. İbrâhîm sûresinde ise vahyin tebliğinde bir peygamberin kendi kavminin dilini kullanmasının iletişimi kolaylaştırmak gibi bir hikmet taşıdığı açıklanmıştır.”⁹⁹ İbrâhîm sûresiyle ilgili söylenenler doğrudur fakat aynı durum, bu sûreden önce nazil olmuş bulunan Fussilet sûresinde şu şekilde zaten açıklanmıştır: “Biz bu Kur’ân’ı Arapça dışında bir dille vahyetsedik, müşrikler/kâfirler bu defa da, ‘Onun âyetleri niçin konuşup anlaştığımız dille ifade edilmiyor ki?! Vahiy yabancı bir dilde, Peygamber ve muhatapları Arap! Bu nasıl iş?!’ diye itiraz ederlerdi” (âyet 44). Dolayısıyla konu ilk kez burada açıklanıyor değildir.

İhlâs Sûresi

Sûrenin iki ispat cümlesiyle iki nefiy cümlesinden meydana gelmesinin, Allah’ın sübûtî ve selbî sıfatları arasında bir denge kurmanın gerekliliğine işaret ettiği ifade edilmektedir.¹⁰⁰ Bu türden bir işaret –yukarıda birçok defa geçtiği gibi– esasında metnin kendisinin muhatabını tabii olarak yönlendirdiği değil, muhatabın birçok tecrübeden sonra bulduğu ve dönüp metne onaylattığı bir işarettir. Zira bölümün devamında sübûtî sıfatlarda aşırıya gidilmesinin insanları tebşir ve tecsîme, hatta çok tanrıçılığa; selbî sıfatlardaki aşırılığın ise büsbütün red ve inkâra götürme tehlikesi taşıdığına *görüldüğü* belirtilir. Yani bu durum, insanların tecrübelerinin neticesi olarak elde edilmiş bir sonuçtur. Ayrıca mesela âyetü’l-kürsî yahut Haşr sûresinin son âyetleri gibi çoğunlukla sübûtî sıfatlardan bahseden, selbî sıfatlara çok az yer verilen âyetlerden böyle bir işaret bulmak mümkün olmayacaktır. Diğer yandan klasik Sünnî kelamındaki tasnife göre de sübûtî sıfatlar sekiz iken selbî sıfatlar altı olarak zikredilir ki burada da bir dengesizlik söz konusudur.¹⁰¹ Netice-i kelâm, böyle bir eşitlik kurulsa bile bunun sebebi sûrenin şekilsel yapısı olmamalıdır.

⁹⁷ Yavuz, “Peygamber”, *DİA*, XXXIV, 259.

⁹⁸ Işık, “İbrâhîm Sûresi”, *DİA*, XXI, 351.

⁹⁹ Işık, “İbrâhîm Sûresi”, *DİA*, XXI, 351.

¹⁰⁰ Işık, “İhlâs Sûresi”, *DİA*, XXI, 537.

¹⁰¹ Uludağ, *İslâm’da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, s. 153-161.

“Kur’ân-ı Kerîm’in bir din kitabı olduğu..... dikkate alınınca....”¹⁰² ifadesi problemlili gözükmeğdir. Buradaki “din kitabı”ndan neyin kastedildiği çok açık olmamakla birlikte, herkesin bildiği gibi Kur’ân bir din kitabı, hukuk kitabı, ahlak kitabı, fizik kitabı.....değildir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kur’ân-ı Kerîm’in sûrelerini Türkiye Diyânet Vakfı tarafından hazırlanan *İslâm Ansiklopedisi*’nden okumayı denediğimiz bu makalede, ilk 21 ciltte yer alan sûreler incelenmiştir. Bu ciltlerde yer alan sûrelerle ilgili maddelerin büyük bir çoğunlukla aynı müellif (Emin Işık) tarafından kaleme alınmış olması, bu tercihimizde etkili olan bir sebeptir. Belki ileride geri kalan sûre tanıtımları hakkında da bir değerlendirme yazısı kaleme alınabilir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, -diğer bütün maddeler gibi- akademik bir titizlikle kaleme alındığı için *Ansiklopedi*’de yer alan Kur’ân sûreleri tanıtım maddelerini okumak, Kur’ân’ı tanımak isteyen kimseler için hem keyif verici bir iştir hem de doğru bilgilendirme açısından onlara bir avantaj sağlayacaktır. Ayrıca bütün bir *Ansiklopedi*’deki sûre tanıtım maddelerini okumak, bütüncül bir Kur’ân resmi için de son derece faydalı ve gereklidir. Bununla birlikte -bize göre- bu tanıtımların bazı eksiklikleri söz konusudur. Bunlardan muttali olabildiklerimizi buraya dercetmeye çalıştık.

Değerlendirmeye aldığımız bölümlerde en çok dikkati çeken nokta, sûreler ve âyetler arasında münâsebet kurulmaya çalışılmasıdır. Sûreler ve âyetler arası münâsebet meselesi nakle dayalı olmayıp, Kur’ân’ın i’cazıyla da bağlantısı kurulan akli bir husustur ve daha ziyâde sonradan ortaya çıkmış bir meseledir. Bu sebeple bazı âlimler bu durumu son derece gereksiz görmüşler ve bu çabanın Arap kelâmının tabiatı açısından da bir kıymet-i harbiyesi olmadığını söylemişlerdir. Burada da gördüğümüz kadarıyla, peş peşe gelen bazı sûreler veya bu sûrelerde yer alan bazı âyetler seçilerek bunlar arasında tamamen ictihada dayalı bir münâsebet tesis edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu yapılırken, dikkat çekecek bir biçimde kesin ifadeler kullanılmıştır -ki ictihada müteallik meselelerde böyle kesin konuşmak diğer bütün ihtimalleri dışlayıcı bir rol oynayacağı için sakıncalıdır. Dikkatlerden kaçmayan bir husus da, 21. ciltten sonrakilerde kaleme alınan sûre tanıtım maddelerinde bu münâsebet kurma işine neredeyse hiç rastlanılmamasıdır. Bu da her ne kadar editörlerin ve inceleme heyetlerinin elinden geçse de müellifin düşüncesinin maddelere yansıdığına bir göstergesidir. Müelliflerin düşüncelerinin maddelere yansımaları genel olarak bir sorun teşkil etmemekle birlikte -zira bu neredeyse kaçınılmaz bir durumdur-, her ne kadar geleneksel tefsir anlayışında yaygın olarak kabul görmüş olsa bile yine de tartışılan ve muarızları olan sûreler arası münâsebet konusunun bu denli ciddi ve geniş bir biçimde sûre tanıtım maddelerinde yer bulmuş olması kanaatimizce doğru ve dengeli bir tutum değildir.

¹⁰² Işık, “İhlâs Sûresi”, *DİA*, XXI, 538.

Diğer bir husus da, tanıtım yapılırken kimi Kur'ân âyetlerinden hareketle bilimsel/ilmî tefsir diye adlandırılan anlayışın paralelinde sözler söylenmesidir. "Bilimsel tefsir" diye bir tasnifin bile, Kur'ân'ı sağlıklı bir şekilde anlamının önünde bir engel olması ve onu bir yenilgi psikolojisi içinde okumaya matuf olması sebebiyle gereksiz olduğunu düşündüğümüzde, bu tarz yorumların da sağlıklı yorumlar olmayacağı açıktır. Kaldı ki bazı durumlarda âyetlerin, indikleri zamana neredeyse hiçbir şey söylemedikleri, çok daha sonra ortaya çıkacak teknolojik bazı gelişmelerden bahsettiği söylenmiştir ki bizce bu, Kur'ân'ın değerini yükseltmek yerine tam tersine düşürür. Çünkü Kur'ân öncelikle indiği ortamda bir devrim gerçekleştirmiştir ve bunu da ilk muhataplarına seslenerek yapmıştır. Ayrıca gördüğümüz kadarıyla daha sonraki ciltlerde yer alan madde tanıtımlarında bu türden açıklamalara da rastlanmamaktadır.

Sûre tanıtımlarında yer alan nüzûl sebepleri ile ilgili kimi rivâyetler Buhârî ve Müslim gibi muteber addedilen hadis kitaplarında yer almışsa bunlar -nasıl olursa olsun- çoğunlukla yorumsuz aktarılmış ve haklarında herhangi bir şey söylenmemiştir. Oysa bu kitaplarda yer alan bazı sebep-i nüzûl rivâyetlerinin gerçeği yansıtma ihtimalleri gayet yüksek görünmektedir.

Sûrelerdeki bazı âyetler hakkında değerlendirmeler yapılırken maksadı tam anlatamayan/belirsiz bırakan yahut delâlet sorunuyla muallâ ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadelerin değiştirilmesi yahut açıklığa kavuşturulması, ortaya daha sağlıklı bir metin çıkmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ateş, Abdurrahman, "Keşfü'l-Esrâr: Bilimsel Tefsir Hareketinin XIX. Asırdaki İlk Muharrıki", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl. 2003/XLIV, S. 1, Ankara 2003.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ty.
- Aydemir, Abdullah, "Abese Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, I, 306.
- Bardakoğlu, Ali, "Delil [Fıkıh]", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, IX, 138-140.
- Halebî, Ali b. Burhânüddîn, *es-Sıratü'l-Halebiyye fi Sıratü'l-Emini'l-Me'mûn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1400.
- Çalışkan, İsmail, "Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi -Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım-" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi D*, yıl. 2003/VII, S.1.
- Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1383.
- Dihlevî, Şâh Veliyyullah, *el-Fevzü'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Çağrı Yay., İstanbul 1980.
- Duman, Zeki, *Beyânü'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri)*, Fecr Yay., Ankara 2006.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Bedir Yay., İstanbul 1993.
- Erkol, Ahmet, "Nassın Anlaşılmasında Te'vil ve Müteşâbih Sorunu", *DÜİFD*, yıl. 2006/VIII, S. II.
- Eroğlu, Muhammed, "Asr Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1991, III, 502.
- Heyet, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2007.
- İşık, Emin, "A'râf Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1991, III, 259-261.
- , "Bakara Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1991, IV, 526-529.
- , "Beyyine Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, VI, 98-99.
- , "Câsiye Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993, VII, 161-162.
- , "Duhâ Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, IX, 546.
- , "Duhân Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, IX, 548.
- , "Fâtır Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XII, 240-241.
- , "Fâtiha Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XII, 252-254.
- , "Fecr Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XII, 290-291.
- , "Felak Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XII, 301-302.
- , "Fussilet Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1996, XIII, 228-229.
- , "Hâkka Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, XV, 202-203.
- , "Hicr Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, XVII, 456-458.

- , "Hucurât Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, XVIII, 278-279.
- , "İbrâhîm Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2000, XXI, 351-352.
- , "İhlâs Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2000, XXI, 537-538.
- , "A'lâ Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, II, 310-311.
- , "Âdiyât Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, I, 386-387.
- , "Ahkâf Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, I, 549-550.
- , "Ahzâb Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, II, 195-196.
- , "Alak Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, II, 333-334.
- , "Âl-i İmrân Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, II, 307-309.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Sahnûn li'n-Neşr ve't-Tevzî, Tûnus 1997.
- İbn Hacer, el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- İbn Receb, Zeynüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Şihâbüddîn el-Bağdâdî, *Fethu'l-Bârî*, thk. Ebû Mu'âz Târık b. Avdillâh b. Muhammed, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm/S. Arabistan 1422.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân, *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1404.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.
- Kalın, İbrahim, "Napolyon ile CeBERTİ Arasında: Modern Döneme Girerken Oryantalizmin Yeni Yüzleri", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu* içinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yay., İstanbul 2007.
- Öğüt, Sâlim, "Fâtiha Süresi [Fıkıh]", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XII, 254-255.
- Özgoer, Ahmet Zeki, "İslâm Ansiklopedisi'ne Dâir", *İslâmî Araştırmalar*, II (1988), S. 6, Ankara 1988.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali/Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Düşün Yay., İstanbul 2011.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer et-Temîmî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Sûyûtî, Abdurrahmân b. Ebû Bekr Celâlüddîn, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Mısır 1974.
- , *el-Fethu'l-Kebîr*, thk. Yusuf en-Nebhânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2003.
- Sülün, Murat, "Nefs-i Mutmainne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım", *AÜİFD*, yıl. 2009/50, S.1, Ankara 2009.
- Şener, Abdülkadir, "Abdest", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, I, 68-70.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed M. Şâkir, Beyrut 2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevrâ b. Mûsâ b. ed-Dahhâk, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. A. M. Şâkir-M. F. Abdülbâki-İ. Atve, Şirketü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1975.
- Topaloğlu, Bekir, "Gâsiye Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1996, XIII, 399.
- Uludağ, Süleyman, *İslâm'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, Marifet Yay., İstanbul 1996.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Müessesetü'l-Halebî, Kâhire 1968.
- Yaman, Ahmet, "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) Üzerinde Fıkıh Merkezli Eleştirel Bir Okuma", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl. 2000, S. 10.
- Yaşaroğlu, Kâmil, "Kalem Süresi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2001, XXIV, 247-248.
- , "Namaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2006, XXXII, 350-357.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Müteşâbih", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2006, XXXI, 204-207.
- , "Peygamber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2007, XXXIV, 257-262.
- Yılmaz, Mehmet Faik, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2006, XXXI, 569-571.